

የስሜ ስሜ ማስረጃ (HEARSAY EVIDENCE)

በተስፋዬ አባተ አበበ *

አጽህፍተ ይዘት (Abstract)

የስሜ ስሜ ማስረጃ ስለ አንድ ኩነት እውነትነት ችሎት ያልቀረበ ሰው የገለፀውን ሌላው ሰው ችሎት በመቅረብ የሚሰጠው የምስክርነት ማስረጃ ነው። የስሜ ስሜ ማስረጃ በኮሙን ሎው እና በ'ሲቪል ሎው' ምን ያህል ቅጥርነት እንዳለው ይህ ጽሁፍ ይመረምራል። የስሜ ስሜ ማስረጃ በኢትዮጵያ ተቀባይነት ሊኖረው ይገባል ወይስ አይገባም? የሚለው ጥያቄ የዚህ ጽሁፍ ጭብጥ ነው። ንጽጽራዊ የጥናት ዘዴን በመጠቀም የኮሙን ሎው እና 'ሲቪል ሎው' ሕጎችና ተሞክሮዎች ተጠነዋል። ስለ ጭብጡ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግሥት፣ በወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ፣ እንዲሁም በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ እና በወ/ሥ/ሥ/ሕግ፣ እንዲሁም በሌሎች ሕጎች የተደነገጉት ተመርምረዋል፤ በተለያዩ ጊዜያት በፍ/ቤቶች የተሰጡ ውሳኔዎችም ተዳስሰዋል። የስሜ ስሜ በኢትዮጵያ ቅጥርነት አለው ወይስ የለውም ለሚለው ጭብጥ በሚሰጡ ሁለት አስተያየቶች ላይ ትንተና ቀርቧል። በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግሥት አንቀጽ 20(4) መሠረት የወንጀል ተከላሾች የቀረቡባቸውን ማስረጃዎች የመጋፈጥ መብት ያላቸው በመሆኑና የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲም ይህንን ስለሚያጠናክር የስሜ ስሜ ማስረጃ በመርህ ደረጃ (in principle) ተቀባይነት እንዳይኖረውና በግልፅ በተደነገጉ ልዩ ሁኔታዎች (exceptions) ብቻ ቅጥር እንዲሆን ማድረግ እንደሚያስፈልግ ፀሀፊው ያምናል።

ቁልፍ ቃላት (Key words)

የስሜ ስሜ ማስረጃ፣ የባለሙያ ማስረጃ፣ አካባቢያዊ ማስረጃ፣ የስሜ ስሜ ደንብ፣ የስሜ ስሜ ማስረጃ በኢትዮጵያ

DOI <http://dx.doi.org/10.4314/mlr.v6i1.4>

መግቢያ

በ“ኮሙን ሎው” እና በ“ሲቪል ሎው” የሕግ ሥርዓቶች ስለ ስሜ ስሜ ማስረጃ የተለያዩ አቋሞች አሉ። በሀገራችንም ይህን ጉዳይ በተመለከተ የሕግ ባለሙያዎች የተለያዩ አቋሞች ይይዛሉ። በመርህ ደረጃ አንድ ማስረጃ ቅጥርነት የሚኖረው በምርመራ ላይ ላለው ኩነት (fact) አግባብነት እንዲሁም በማስረጃነት ለመቅረብ ብቃት ሲኖረው ነው። በሌላ አነጋገር የማስረጃ ቅጥርነት ማለት ማስረጃው ኩነትን ለማስረዳት አግባብነት ያለው ከመሆን በተጨማሪ ሕግ እንዳይቀርብ ያልከለከለው መሆን አለበት።¹ በኮሙን ሎው የትኞቹ ማስረጃዎች ቅጥርነት እንዳላቸው የማስረጃ ሕግ በዝርዝር ስለሚያስቀምጥ የማስረጃ ቅጥርነት በሕግ ላይ የተመሠረተ ነው። ማናቸውም አግባብነት ያለው ማስረጃ ቅጥርነት ያለው ሲሆን በአንፃሩ ለኩነቱ አግባብነት

* ኤል ኤል ቤ፣ ኤል ኤል ም (ኢ.ኢ.ዩ)፣ LL.D Candidate፣ ረዳት ፕሮፌሰር፣ ወሎ ዩኒቨርሲቲ ሕግ ትምህርት ቤት፣ የሕግ አማካሪና በፌደራል ማናቸውም ፍርድ ቤት ጠበቃ። ለዚህ ጽሁፍ ይዘትና ቅርጽ መዳበር የሚዛን አርታዲያን እንዲሁም ማንነታቸውን ያላወቅኋቸው ሁለት ገምጋሚዎች (ሪቪውሮች) የሰጧቸው አስተያየቶች በእጅጉ የጠቀሙኝ ስለሆነ ከልብ አመሰግናለሁ።

Email <testigph@gmail.com>

¹ Justice Alfredo L. Benipayo, (2004), “Evedence: Basic Principles and Selected Problems” *US Law Review*, Vol. XLVIII, p. 94.

የሌለው ማስረጃ ተቀባይነት የለውም። በመሆኑም አንድ ማስረጃ ቅቡልነት እንዲኖረው ለኩነቱ አግባብነት ሊኖረው ይገባል።²

አግባብነት የሚባለው ተጠይቃዊ (logical) በሆነ ሁኔታ አንድን ኩነት ለማረጋገጥ ወይም ውድቅ ለማድረግ የሚያስችል ዝንባሌ ሲሆን ስለአንድ ኩነት አንድ ድምዳሜ ላይ ለመድረስ የሚያስችል የማሳመን ብቃት ነው።³ አግባብነት ያለው ማስረጃ ማለት አንድን ኩነት ለማረጋገጥ የሚያስችልና ጻፍ ወደ አንድ ድምዳሜ እንዲደርስ የሚረዳ ማስረጃ⁴ ማለት ነው።⁵ በኮመን ሎው አግባብነት ያለው ማስረጃ ቅቡል እንዲሆን በማስረጃ ደንብ (Rules of Evidence) ያልተከለከለ መሆን አለበት።⁶ በመሆኑም በኮመን ሎው የማስረጃ ሕግ ስለ ማስረጃ አግባብነትና ቅቡልነት በዝርዝር ስለሚደነግግ ጻፍው የአንድን ማስረጃ አግባብነትና ቅቡልነት በማስረጃ ሕግ መሠረት ይወስናል። የስሚ ስሚም በዚህ የማስረጃ ሕግ የሚገዛ ነው። በ'ሲቪል ሎው' ግን ከዚህ በተለየ መልኩ የማስረጃን አግባብነትና ቅቡልነት በሚመለከት በዝርዝር በሕግ ያልተደነገገ ስለሆነ የማስረጃን ተቀባይነት የሚወስነው ጻፍው ነው።⁷

በኢትዮጵያ ስለስሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነት የተለያዩ አቋሞች ያሉ ሲሆን የዚህ ጽሁፍ ዋና ዓላማም ስለ ስሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነት በተለያዩ የሕግ ሥርዓቶች ያሉትን አቋሞች ወይም መርሆዎች በመመርመር በሀገራችን ሲያዘ የሚገባው አቋም ምን መምሰል እንዳለበት አስተያየት መሰጠት ነው። ስለ ጽንሰ ሀሳብ የተሻለ ግንዛቤን መጨበጥ ይቻል ዘንድ ስለ ትርጓሜውና ባህርይ፣ ከምስክርነት ማስረጃ ጋር ስላለው ዝምድና፣ ከአካባቢያዊ ማስረጃ ጋር ስላለው ግንኙነት፣ እንዲሁም ከባለሙያ ማስረጃ ጋር ስላለው ልዩነትና አንድነት ከተመለከትን በኋላ በኮመን ሎው እና በ'ሲቪል ሎው' ስለ ስሚ ስሚ ማስረጃ ያሉትን ደንቦች እንመረምራለን። በመጨረሻም የስሚ ስሚ ማስረጃ በኢትዮጵያ ምን እንደሚመስል ለመመርመር በሀገራችን በሥራ ላይ ያሉትን ሕጎች እንመለከታለን።

1. የስሚ ስሚ ማስረጃ ምንነት

በዚህ ክፍል ውስጥ መጀመሪያ ስለ ስሚ ስሚ ማስረጃ ምንነት፣ እንዲሁም የስሚ ስሚ ማስረጃ ከሌሎች ማስረጃዎች ጋር ስላለው ግንኙነት ምልክታ እናደርጋለን።

² See generally Rymond N. Emson, (2006), *Law of Evidence*, (Palgrave Macmillan Law Masters).

³ Bryan A. Garner, (2004), *Blacks' Law Dictionary*, (8th Edition), (West & Thomas Business), p. 1316.

⁴ «ማስረጃ» /Evidence/ ተሟጋቾች በአቤቱታቸው አማካኝነት ለፍርድ ቤት ያስያዙትን ጭብጥ የሚያረጋግጡበት ዘዴ ነው። Sideney Philipson (1963), *Philipson on Evidence*, p. 2. በሌላ አነጋገር «ማስረጃ» ማለት በአንድ የክርክር ጉዳይ ላይ ተሟጋቾች ጥያቄያቸው አግባብና እውነት መሆኑን በምስክርነት፣ በሠነድ ወይም በሌላ ለፍርድ ቤቱ ወይም ጻፍነት ለሚሰጠው አካል የሚያረጋግጡበት አሊያም ውድቅ የሚደርጉበት ዘዴ ነው። Henery Campbell Black (1968), *Black's Law Dictionary* (4th Rev.ed), p. 656። ከዚህ ትርጓሜዎች እንደምንረዳው «ማስረጃ» የሚለው ቃል አንድን ጭብጥ ለማረጋገጥ አሊያም ውድቅ ለማድረግ የሚያስችል ማናቸውም ዓይነት የማረጋገጫ ዘዴ ነው።

⁵ See Emson, *supra* note 2.

⁶ Benipayo, *supra* note 1, p. 94.

⁷ ይህን አስመልክቶ የሕግ ምሁራን እንዳስቀመጡት የማስረጃ ጉዳይ ለፈራጅ ህሊና የተተወ ነው። (በሲቪል ሎው፣ የሕንጻ ሕፋይ፣ በታጠቅ ታደሰ ለተዘጋጀው የኢትዮጵያ የማስረጃ ሕግ መሠረተ ሐሳቦች የመቅድም መቅድም፣ 1996 ዓ.ም. ገጽ 1።) ሆኖም ግን በማስገደድ የተገኘ ማስረጃ እንዲሁም በሕገ-ወጥ መንገድ የተሰበሰበ ማስረጃ ለኩነቱ አግባብነት ቢኖረውም እንኳ ቅቡልነት ሊለው ስንመሆኑ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ሕገመንግሥት አንቀጽ 19(5) እና በወንጀል ፍትሕ ሪፖርት 3.16.1 ተቀምጧል።

1.1. የስሚ ስሚ ማስረጃ ትርጉም

የስሚ ስሚ ማስረጃ አንዱ የማስረጃ ዓይነት ነው። በ'ኮመን ሎው' የሕግ ሥርዓት ትርጓሜ መሠረት "የስሚ ስሚ ማስረጃ" ማለት ፍርድ ቤት ችሎት ካልቀረበ ሰው በምርመራ ላይ ስላለው ኩነት (fact) እውነትነት ወይም ሀሰትነት ያገኘውን ሌላ ሰው ፍርድ ቤት በመቅረብ በቃል፣ በጽሁፍ አሊያም ቃል አልባ በሆነ ድርጊት (non-verbal conduct) የሚሰጠው ማረጋገጫ ነው።⁸

የስሚ ስሚ በምርመራ ላይ ስላለው ኩነት በቀጥታ ያልሰማ፣ ያላየ፣ ያላሸተተ፣ ወይም ያላወቀ ሰው ለፍርድ ቤት የሚያቀርበው ነው። የስሚ ስሚ ማለት አንድን ኩነት ለማረጋገጥ ከፍርድ ቤት ውጭ የተሰጠ መግለጫ ነው። ነገር ግን ይህ ዓይነቱ ትርጓሜ ከፍርድ ቤት ውጭ የተሰጠ መግለጫ ማለት ምን ማለት ነው? በፍርድ ቤት የተያዘውን ጉዳይ ዕውነትነት ለማረጋገጥ ነውን የተሰጠው? የሚሉ ጥያቄዎችን ያስነሳል።⁹

አንዳንድ ዘመናዊ የማስረጃ ሕግ ኮዶች በተለይም ደግሞ የአሜሪካ የፌደራል የማስረጃ ደንብ እና የካሊፎርኒያ የማስረጃ ኮድ የስሚ ስሚ ማስረጃን ከላይ ከተገለፀው ጠበብ ባለ ሁኔታ ይተረጎሙታል። ለምሳሌ፣ የአሜሪካ ፌደራል የማስረጃ ደንብ በቁጥር 801 ሥር የስሚ ስሚ ማስረጃ፡-

1. ያልተረጋገጠ የድርጊት መግለጫን (non-assertive conduct),
 2. ምስክሩ በሌላ ቦታ ቀደም ሲል የሰጣቸው የተለያዩ መግለጫዎችን፣
 3. በባለጋራ የተሰጡ የአምነት ቃላትን እና
 4. በወንጀል ተካፋዮች (conspirators) የሚሰጡ መግለጫዎችን
- አንደማያካትት ተደንግጓል።¹⁰

ሮጀር እና ጆን በበኩላቸው የስሚ ስሚ ማስረጃን ሲተረጎሙት 'ፍርድ ቤት ችሎት ያልቀረበ ሰው'¹¹ ስለ አንድ ኩነት እውነትነት የገለፀውን ሌላው ሰው ፍርድ ቤት በመቅረብ የሚሰጠው ማስረጃ ነው።¹² ብለውታል። ከዚህ ትርጓሜ እንደምንገነዘበው የስሚ ስሚ ማስረጃ ሦስት ነጥቦችን ማሟላት ይገባዋል።

⁸ John, R. Walts, (1997), *Introduction to Criminal Evidence* (Fourth Edition), P.73; In the 1995 Civil Act of English, hearsay is defined as 'a statement made otherwise than by a person while giving oral evidence in the proceedings which is tendered as evidence of the matters stated'. In a criminal case, it is defined as 'a statement not made in oral evidence in the proceedings [which is tendered] as evidence of any matter stated'. See Raymond, *supra* note 2, p.139.

⁹ Ming –woei Chang, (October 2006), "Adoption of the Common Law Hearsay Rule in a Civil Law Jurisdiction: a Comparative Study of the Hearsay Rule in Taiwan and the United States" *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 10.2available at <<http://www.ejcl.org>> Accessed on 13/07/ 2012, pp. 18-9.

¹⁰ Walts, *supra* note 8.

¹¹ ፍ/ቤት ያልቀረበ ሰው ተናጋሪ -declarant - ይባላል። Declarant is a person who makes a statement. See Rule 801 of Ohio Rules of Evidence, Effective as of July 1, 1980 and amended on July 1, 2007.

¹² Hydoc Roger and Sonsteng John, (1995), *Evidence, Objections and Exhibits* (West Publishing Co), p. 77.

1. በመጀመሪያ ስለ አንድ ኩነት የሚሰጥ መግለጫ¹³ ሊኖር ይገባል፤
2. መግለጫው በጽሁፍ፣ በቃል አሊያም በድርጊት ሊሰጥ ይችላል፤
3. የስሚ ስሚ ማስረጃ ፍርድ ቤት ባልቀረበ ሰው ከፍርድ ቤት ውጭ የሚገለጽና በሌላ ሰው ለፍርድ ቤት የሚቀርብ ማስረጃ ነው።

እዚህ ላይ ስለአንድ ሁኔታ የሚሰጥ መግለጫ የስሚ ስሚ ማስረጃ መሆን አለመሆኑ መጠን አለበት።

ለምሳሌ፣ ከበደ “ሟችን በጥይት ደረቱ ላይ የመታው አበበ ነው” ሲል ሰማሁት የሚለው መግለጫ የስሚ ስሚ ሲሆን “ሟች በጥይት ደረቱ ላይ ተመትቶ አየሁት” የሚለው መግለጫ ግን ሁነትን፣ ድርጊትን የሚገልፅ በመሆኑ የስሚ ስሚ ማስረጃ አይደለም።

ፕሮፌሰር ሮጀር ሲ. ፓሪክ እንደጻፉት ሁለት ዓይነት የስሚ ስሚ ትርጓሜዎች አሉ። እነርሱም፣ ንግግር ተኮር (assertion centered) ወይም ተናጋሪ ተኮር (declarant centered) ናቸው። በንግግር ተኮር ትርጓሜ መሠረት አንድ መግለጫ የአንድን ኩነት እውነትነት ለማረጋገጥ ከፍርድ ቤት ውጭ የተሰጠ ከሆነ የስሚ ስሚ ነው። በተናጋሪ ተኮር ትርጉም መሠረት ደግሞ መግለጫው በተናጋሪው ማንነትና ተዓማኒነት ላይ የተመሠረተ ከፍርድ ቤት ውጭ የተሰጠ መግለጫ ነው።¹⁴

የስሚ ስሚ ዋና ሀሳብ ማስረጃ የመጋፈጥን መብት የሚመለከት ቢሆንም ከክራውፎርድ ጉዳይ (*Crawford v. Washington*) በኋላ ግን ንግግር ተኮርና ተናጋሪ ተኮር አተረጓጎሞችን ማጣመር ያሻል የሚል አመለካከት አለ። ንግግር ተኮር አተረጓጎም እውነትን ፍለጋ ሲያገልግል፣ ተናጋሪ ተኮር ደግሞ የተናጋሪውን እውነት ተናጋሪነት፣ የመተረክ ችሎታ፣ የማስታወስና የመገንዘብ ችሎታ ለመፈተን ያገለግላል። በመሆኑም እውነትን ከማረጋገጥ ውጭ የሆኑ ጉዳዮች ከሆኑ ከፍ/ቤት ውጭ የተሰጡ መግለጫዎች መስቀለኛ ጥያቄ መጠየቅ ሳያስፈልግ ቅቡልነት ይኖራቸዋል።¹⁵

በጥቅሉ “የስሚ ስሚ ማስረጃ በወሬ ወሬ እንዲህ ሲባል ሰማሁ ወይም እገሌ እንዲህ ሲል ነገረኝ”¹⁶ በማለት ሰዎች የሚሰጡትን መረጃ ያጠቃልላል። ከላይ እንደተመለከትነው የስሚ ስሚ ማስረጃ የቃል፣ የጽሁፍ፣ ወይም የድርጊት ሊሆን ይችላል።

¹³ መግለጫ በእንግሊዝኛ “statement” የሚለውን ቃል የሚተካ ሲሆን Statement is 1) an oral or written assertion or 2) nonverbal conduct of a person, it is intended by the person as an assertion. See Rule 801 of Ohio Rules of Evidence, *ibid*.

¹⁴ Chang, *supra* note 9, p. 20.

¹⁵ *Ibid*.

See also *Crawford v. Washington*, The Supreme Court ruled that witnesses must appear in court for cross examination so as to ensure the right to confrontation. (Rebecca Sims Talbott, October 2010, “What remains of the “Forfeited” Right to Confrontation? Restoring Six Amendment Values to the Forfeiture-by-Washington Rule in light of *Crawford v. Washington*, 541 U.S. 36 (2004); and *Giles v. California*”, New York University Law Review, vol. 85, p. 1291)

¹⁶ ታደለ አጥናፉ፣ (1981)፣ ስለ ማስረጃ ህግ መግቢያ ለአውራጃ ዐቃብያነ ሕግ ማስተማሪያ የተዘጋጀ፣ ፍትህ ሚኒስቴር (ያልታተመ)፣ ገጽ 35

1.2. የሰሚ ስሚ ማስረጃና የምስክርነት ማስረጃ ዝምድናና ልዩነት

የምስክርነት ማስረጃ አንድ ሰው ስለ አንድ ኩነት ለፍትህ አካላት በቃሉ የሚሰጠው ማረጋገጫ ሲሆን፣ ይህም የአንድን ኩነት መኖር፣ አለመኖር አሊያም እውነት መሆን አለመሆኑን የምናረጋግጥበት አንዱ ዘዴ ነው። የሕግ ምሁራን እንደሚሉት የምስክርነት ማስረጃ (የማስረጃት ብቃት እስካለው ድረስ) ያለሠነድ ማስረጃ ብቻውን አንድን ኩነት ለማስረጃት ይችላል።¹⁷ አንድን ፍሬ ነገር በምስክርነት ማስረጃ ማስረጃት ይቻላል ሲባል ግን ማስረጃው በምስክርነት አፍ የግድ መነገር አለበት ማለት አይደለም፣ ምስክር ሀሳቡን ለመግለጽ እስከቻለ ድረስ በአፋ ከመናገር ይልቅ ሌሎች ዘዴዎችን መጠቀሙ የግድ ከሆነ በኩሙን ሎው” የሕግ ሥርዓት ፍርድ ቤቱ ማስረጃውን ሊቀበለው ይችላል። በዚህም መሠረት ምስክር መናገር የተሳነው ከሆነ የምስክርነት ማስረጃውን በምልክት ወይም በጽሁፍ ሊሰጥ ይችላል።¹⁸

«ምስክር» ማለት በአካል ከሥፍራው በመገኘት ስለአንድ ጉዳይ የተመለከተ፣ ያስተዋለ ሰው ነው። በዓይኑ ስለተመለከተው፣ በጀርድ ስለሰማው፣ በእጁ ስለዳሰሰው፣ በምላሱ ስለቀመሰው ወይም በአፍንጫው ስለሸተተው ኩነት ለፍትህ አካላት (ለፍርድ ቤት) የሚያስረዳ ሰው ምስክር ይባላል።¹⁹ ምስክርነት ስለ አንድ ጉዳይ የሚመሰክሩት ያዩትን፣ የሰሙትን ወ.ዘ.ተ ነው። ለምሳሌ፣ አንድ ሰው ጎረቤቱ የሆኑት ባልና ሚስት ሲጣሉና ሲጨቃጨቁ ይሰማል፣ በጠብመንጃም ባል ሚስትን ሲገድል ይመለከታል። ይህ ደረጃ የመገንዘብ ደረጃ ነው። ከዚህ በኋላ ውሎ ማደር ይኖራል። ይህ ሰው ስለዚህ ግድያ ለመመስከር ስለ ጠቡ ሁኔታ ማስታወስ ይኖርበታል። በመሆኑም ባልና ሚስቱ ምን እየተባባሉ እንደተሰደዱ ወይም ገዳዩ ምን ዓይነት ጠብመንጃ እንደተጠቀመና ግድያውን በምን ሁኔታ እንደፈፀመው ያስታውሳል። በመጨረሻም ምስክር ፍርድ ቤት ሲቀርብ የሰማውንና የተመለከተውን ሁኔታ ያስረዳል።

የሰሚ ስሚ ማስረጃ በቃል ማለትም በምስክር ለፍርድ ቤት ሊነገር ይችላል። በሰሚ ስሚ ማስረጃ ምስክር የሚመሰክረው ራሱ በቀጥታ ስለሰማው፣ ስለዳሰሰው፣ ስለተመለከተው አሊያም ስለቀመሰው ነገር አይደለም። የሰሚ ስሚ ምስክር የሚመሰክረው ፍርድ ቤት ያልቀረበ ሌላ ሰው ስለ ኩነቱ የተመለከተውን፣ የዳሰሰውን፣ የሰማውን አሊያም የቀመሰውን ነገሮች ወይም ሲናገር ሰምቶ ነው። ስለዚህ የሰሚ ስሚ ማስረጃ ቀጥተኛ ማስረጃ አይደለም። ብቁነቱም የሚመሠረተው ስለጉዳዩ ለፍርድ ቤት በሚመሰክረው ሰው ብቃት ብቻ ላይ ሳይሆን ስለ ኩነቱ በቀጥታ በተመለከተው፣ በሰማው፣ በቀመሰው፣ ባሸተተው አሊያም በዳሰሰውና በምስክርነት ፍርድ ቤት ባልቀረበው ሰው ብቃት ላይም ነው።²⁰

በግል ተበዳይ ላይ ድንጋይ በመወርወር የማቁሰል ወንጀል ፈጽሟል ተብሎ በእንግሊዝ ፍርድ ቤት አንድ ተከላሽ የተከሰሰበት ጉዳይ²¹ ክሱ በሚሰማት ጊዜ፣ የግል ተበዳዩ ተከላሽ ድንጋዩን ሲወረወር በዓይኑ እንዳየው ገልጾ ሆኖም ግን በድንጋይ እንደተመታ ወዲያው አንዲት ሴት ወደተከላሹ ቤት እያመለከተች የምትፈልገው ሰው እዚህ ቤት ገብቷል በማለት እንደነገረችው መስከሯል። ጉዳዩን የተመለከተው ፍርድ ቤትም ይህን ማስረጃ በመቀበል ተከላሹ ጥፋተኛ ነው በማለት ወሰነ። ተከላሽ ይግባኝ በማለቱ ሴትየዋ ተናገረች የተባለው ማስረጃ የሰሚ ስሚ ስለሆነ በሰሚ ስሚ ማስረጃ ደንብ መሠረት ቅቡልነት የለውም በማለት ይግባኝ ሰሚው

¹⁷ Batuk Lal, (2001), *The Law of Evidence* (Fifteenth Edition), Central Law Agency, p. 248.
¹⁸ *Ibid.*
¹⁹ Walts, *supra* note 8, p. 11
²⁰ Lal, *supra* note 15, p. 250.
²¹ R v. Gibson, (1887), in Law Reform Commission, (2010), (March 2010), *Consultation Paper- Hearsay in Civil and Criminal Cases*, accessed on 13/07/2012, p. 32.

ፍ/ቤት ተጠርጣሪውን በነፃ አሰናብቶታል። በሌላ ወሳኔ²² ደግሞ ተጠርጣሪው የራሱን ስቅ በማቃጠል በተከሰሰበት ጉዳይ አንዲት ሴት ተከሳሽን በሚመስል የታክሲ ሾፌር ላይ በመጮህ ቤትህ እየተቃጠለ ትተህ ትሄዳለህ? ስትል እንደሰማት የዐቃቤ ሕግ ምስክር አስረዳ። የዳኝነት አካሉም ምስክርነቱ የስሚ ስሚ ስለሆነ ቅቡልነት የለውም ሲል ወሰነ።

የአይርላንድ ጠቅላይ ፍ/ቤትም ስለ ስሚ ስሚ ደንብ ተመሳሳይ አቋም ይዟል። ጠቅላይ ፍ/ቤቱ በአንድ ጉዳይ²³ ክፍርድ ቤት ውጭ በምስክርነት ባልቀረቡ ሰዎች የተሰጡ መግለጫዎች የጉዳዩን ይዘት ለማረጋገጥ ከቀረቡ የስሚ ስሚ ስለሆኑ ቅቡልነት የላቸውም በማለት ወስኗል።

1.3. በጽሁፍና በድርጊት የተደረጉ የስሚ ስሚ መግለጫዎች

የስሚ ስሚ በቃል የተነገረውን ብቻ ሳይሆን በጽሁፍና በሰነድ የሰፈሩ መግለጫዎችንም ይጨምራል። ይህም እንደ ደብዳቤዎች፣ የሕክምና ደሴዎች፣ የንግድ መዛግብት የመሳሰሉትን ያካትታል። በዚህም መሠረት በአንድ ጉዳይ²⁴ በሕክምና ቸልተኝነት ለደረሰ ጉዳት ካሳ ጥያቄ የሕክምና ደሴዎች የቀረቡ ሲሆን ፍ/ቤቱም ደሴውን ያዘጋጁት ባለሙያዎች ቀርበው መስቀለኛ ጥያቄ ያልተጠየቁ በመሆኑ ቅቡልነት የላቸውም በማለት ማስረጃዎቹን ውድቅ አድርጓቸዋል። ይሁን እንጂ ጉዳዩ በይግባኝ ወደ ከፍተኛው ፍ/ቤት በቀረበበት ወቅት ተከራካሪዎቹ ማስረጃዎቹ ቅቡል እንዲሆኑ በመስማማታቸው ፍ/ቤቱ በፍትሐብሔር ጉዳይ የስሚ ስሚ ማስረጃን መቀበል አግባብ መሆኑን ገልጧል።²⁵

በአንድ የእንግሊዝ የወንጀል ጉዳይ²⁶ ተከሳሹ በሰው መግደል ወንጀል ተከሰሶ ተወሰነበት። እርሱም በሚጥል በሽታ ተጠቂ እንደሆነ በመግለጽ የሐኪም ደሴ በማስረጃነት አቅርቧል። የሐኪም መዛግብቱ በርግጥ በሚጥል በሽታ ተጠቂ መሆኑን ቢያረጋግጡም፣ ያዘጋጁአቸው ሰዎች ፍ/ቤት ቀርበው መስቀለኛ ጥያቄ ያልቀረቡባቸው የስሚ ስሚ ስለሆኑ ቅቡልነት የላቸውም በማለት ፍ/ቤቱ ውድቅ አድርጓቸዋል። ጉዳዩ በይግባኝ የቀረበለት ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤትም ውሳኔውን አጽንቶታል።

ምልክቶች፣ የሰውነት እንቅስቃሴዎች፣ ሥዕሎች፣ ቻርቶችና ፎቶግራፎች በስሚ ስሚ ሥር ሊካተቱ ይችላሉ። ይሁን እንጂ እነዚህ የድርጊት መግለጫዎች የሰውየውን ሀሳብ የማያስረዱ ከሆነ ተቀባይነት አይኖራቸውም። ሊድርማን እና ብርያንት እንደጻፉት ከመግለጫ ሰጭው ሀሳብ ውጭ የሆኑ የድርጊት መግለጫዎች በስሚ ስሚ ደንብ መሠረት ቅቡል ሊሆኑ አይገባም።²⁷

በመሆኑም የድርጊት መግለጫ በስሚ ስሚ ሥር የሚካተተው የተፈለገውን ሀሳብ (መግለጫ) የሚያስተላልፍ ሲሆን ነው። በበርካታ የኮሙን ሎው’ ሀገሮች መግለጫ ሰጭው ሊያስተላልፍ የፈለገውን ሀሳብ በሚመለከት የድርጊት መግለጫ በስሚ ስሚ ደንብ እንዲሸፈን ይደረጋል።²⁸ የእንግሊዝ ፍ/ቤቶች የስሚ ስሚ መርህን በ19ኛው ክፍለዘመን በማስፋፋት

²² Law Reform Commission, *ibid*.
²³ In Cullen V. Clare, 1963, IE 368.
²⁴ In Hughes V. Staunton, High Court, (16 February 1990).
²⁵ In Common law, in the absence of agreement, documentary records are, in general, inadmissible if introduced to prove their contents. See Law Reform Commission, *supra* note 19, p. 33.
²⁶ The People (Attorney General) V. O’Brien, 1969, in Law Reform Commission, *supra* note 19, p. 33.
²⁷ Law Reform Commission, *supra* note 19, p. 34.
²⁸ For instance Rule 801(a) of the US Federal Rules of Evidence provides that a ‘statement’ includes “nonverbal conduct of a person, if it is intended by the person as an assertion”. See Law Reform Commission, *supra* note 19, p. 34.

በድርጊት የሚገለጽ የስሜ ስሜ እንዲያካትት አድርገዋል። ለምሳሌ፣ በአንድ ጉዳይ²⁹ ደብዳቤ የመጻፍ ድርጊት የተከሰቱን አዕምሮ ጤንነት ለማሳየት ሲቀርብ ፍ/ቤቱ የስሜ ስሜ ነው በማለት ወስኗል።

1.4. ሀሳብ (Intent) እና በአርምም የሚደረግ ማረጋገጫ

ስሜ ስሜ መስካሪው ከተሳሳተ ወይም ከዘባረቀ ማስረጃውን ውድቅ ማድረግ እንደሚያስፈልግ የእንግሊዝ የሕግ ማሻሻያ ኮሚሽን ገልጧል። ሆኖም ግን ሆን ተብሎ የሚፈብረክ ካልሆነ በቀር የስሜ ስሜ መስካሪው ስህተት በዚያው ስህተት በተደረገበት ጭብጥ ላይ ካልሆነ በቀር የስሜ ስሜን ማስረጃ ሙሉ በሙሉ ውድቅ ለማድረግ አያስችልም የሚል አቋም አለ። ከፍ/ቤት ውጭ የሚደረጉ መግለጫዎችን በሚመለከት ሆን ተብሎ ታሪክን የመፈብረክ ዕድል ካለ መግለጫው በግልጽም ሆነ በአርምም ቢደረግ በስሜ ስሜ ሥር የሚመደብና በማስረጃነት ቅቡልነት የሌለው ነው።³⁰

በአርምም የተደረገ መግለጫ የሚባለው የመግለጫውን ዕውነትነት ለማረጋገጥ ሳይሆን ለመግለጫው አንድ ዓይነት ትርጉም ለመስጠት የተደረገ ነው። በድርጊት የተደረገ መግለጫ የአንድን ኩነት እውነትነት ለማረጋገጥ የተደረገ ከሆነ፣ በስሜ ስሜ መርህ መሠረት ቅቡልነት የለውም።

በእንግሊዝ የስሜ ስሜ ማስረጃ በፍትህ ስር ጉዳይ ቅቡልነት አለው።³¹ በአይርላንድ ሕገመንግሥት ውስጥ የተካተተው መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብት የስሜ ስሜ ማስረጃ በወንጀል ጉዳይ ለመፍቀድ የማያስችል መሆኑን በአንድ ወቅት የተቋቋመ የሕግ ኮሚሽን ገልጧል።³² ሌላው መጤን ያለበት ጉዳይ የእምነት ቃል በስሜ ስሜ ሥር የማይካተት መሆኑ ነው። በመሆኑም የእምነት ቃል ከስሜ ስሜ ውጭ ነው።³³

2. የስሜ ስሜ ማስረጃ ከሌሎች ማስረጃዎች ጋር ያለው ግንኙነት

አንድ ነገር የተፈፀመ ስለመሆኑ ነገሩን ራሱን በማቅረብ፣ በሰው ምስክር ማለትም ነገሩን ባዩት፣ በተመለከቱት ወ.ዘ.ተ ሰዎች ምስክርነት ማረጋገጥ ይቻላል። ሌላ ተጨማሪ ማስረጃ ሳያስፈልግ አንድን ኩነት በቀጥታ የማረጋገጥ ችሎታ ያለው ማስረጃ ቀጥተኛ ማስረጃ ይባላል።³⁴

አንድን ኩነት ለማስረጃት ቀጥተኛ ማስረጃ በሌለ ጊዜ አካባቢያዊ ማስረጃ ከፍተኛ ሚና ይጫወታል። የወንጀል ድርጊት ለማስረጃት ቀጥተኛ ማስረጃ ላይኖር ይችላል። በአነጻሩ ግን ጠንካራ አካባቢዊ ማስረጃ ሊኖር ስለሚችል ይህን ማስረጃ መጠቀም ይገባል።³⁵ የአካባቢ ማስረጃ በርካታ ነጥቦችን የሚያካትትና በእነዚህም ነጥቦች አማካኝነት ወደ አንድ መደምደሚያ እንድንደርስ የሚያስችለን ነው። በየራሳቸው የማሳመን ጥንካሬአቸው ደካማ የሆኑ የአካባቢ

²⁹ Wright V. Doed Tatham, (1838), in Law Reform Commission, *supra* note 19, p. 38.

³⁰ Law Reform Commission, *supra* note 19, p. 39.

³¹ *Ibid*, p. 40

³² *Ibid*, p. 169.

³³ It was explained by the Advisory Committee of the American Evidence Rules as “admissions by a party opponent are excluded from the category of hearsay on the theory that their admissibility in evidence is the result of the adversary system rather than satisfaction of the conditions of the hearsay rule”. Advisory Committee’s note, p. 19.

³⁴ Richard May, (1995), *Criminal Evidence* (Third Ed), pp. 4-5.

³⁵ ሲ.ሲ.ሚ.ፕ፣ (1994 ዓ.ም)፣ የሥነ ምግባር ማሻሻያ ንዑስ ፕሮግራም፣ ጥራዝ 2/ክፍል 2/ገጽ 268-269

ማስረጃዎች በአንድነት ሲመዘኑ የተሻለ የማሳመን ጥንካሬ ሊኖራቸው ይችላል።³⁶ ለምሳሌ፣ በወንጀል ጉዳይ የተጠርጣሪው የአግር ዱካ፣ ደሙ፣ ፀጉሩ፣ ልብሱ፣ እንዲሁም ሌሎች ቁሳቁሶች፣ አንድ ላይ በመሆን ተጠርጣሪው ወንጀሉን ስለመፈፀሙ ሊያረጋግጡ ይችላሉ። የአካባቢ ማስረጃ በአንድ ክስ ውስጥ ለሚነሱ ጥያቄዎች የግድ ሙሉ ምላሽ የሚሰጥ መሆን የለበትም። ያም ሆኖ ግን፣ ተጠርጣሪው የተከሰሰበትን ወንጀል ፈጽሟል ወደሚል እርግጠኛ ድምዳሜ የሚያመራ መሆን አለበት።³⁷

ቀጥተኛ ማስረጃ ጠንካራ ማስረጃ በመሆኑ ሌላ ተጨማሪ ማስረጃ ሳያስፈልግ በአንድ ጉዳይ ላይ ውሳኔ ለመስጠት የሚያስችል ነው። ምክንያቱም የምስክሩ ዕውቀት ቀጥተኛ ነው። ነገር ግን የምስክሩ ማስረጃ በቂ ካልሆነ፣ ከቀረበው ማስረጃ በተጨማሪ ኩነቱን በቀጥታ ያልተገነዘበ የሌላ ሰው ማስረጃ የሚያስፈልግ ከሆነ ማስረጃው የሰሚ ስሚ ማስረጃ እንደሚሆን የማስረጃ ሕግ ምሁራን³⁸ ጽፈዋል። ከነዚህ ምሁራን ትንታኔ እንደምንረዳው አካባቢያዊ ማስረጃ የሰሚ ስሚ ማስረጃን ያካትታል።

2.1. የሰሚ ስሚ ማስረጃ እና የአካባቢያዊ ማስረጃ

ከላይ እንደተመለከትነው አካባቢያዊ ማስረጃ የሰሚ ስሚን ይጨምራል። ይሁን እንጂ አካባቢያዊ ማስረጃ ከሰሚ ስሚ ማስረጃ ጋር ተመሳሳይ አይደለም። <ሀ> <ሉን ገድለሃል ተብሎ ክስ ቀርቦበታል እንበል። <ሀ> <ሉን ሲገድለው <መ> የተመለከተ ስለመሆኑ የምስክርት ማስረጃ ሰጠ። ይህ የ<መ> የምስክርነት ማስረጃ ቀጥተኛ ማስረጃ ነው። በሌላ በኩል <ሠ> የሚባል ሰው <ሀ> <ሉን የገደለው ስለመሆኑ <መ> ነግሮኛል በማለት ቢመሰክር የ<ሠ> ምስክርነት የሰሚ ስሚ ማስረጃ ነው። <ሀ> የ<ሉ> አስከሬን ከተገኘበት ቤት ውስጥ ሲወጣ፣ በደም የተነከረ ስለት /ቢላዋ/ ይዞ የተመለከተው ስለመሆኑ <ሠ> ቢናገር ይህ <ሀ> <ሉን የገደለው ስለመሆኑ አካባቢያዊ ማስረጃ ነው። አካባቢያዊ ማስረጃ ከሰሚ ስሚ ማስረጃ የተለየ ሲሆን ለፍርድ ቤት ሲቀርብ በቀጥተኛ ማስረጃ መደገፍ ያለበት ስለመሆኑ ባቱክ ላል የተባለ የሕግ ምሁር ጽፏል።³⁹

2.2. የሰሚ ስሚ ማስረጃና የባለሙያ ማስረጃ

‘ልዩ አዋቂ’፣ የሚለው ቃል ‘ኤክስፐርት’ የሚለውን የእንግሊዘኛ ቃል እንደሚተረጎም ይታወቃል። ከዚህም ሌላ ‘ኤክስፐርት’ የሚለው ቃል ጥቅም ላይ ሲውል ይስተዋላል።⁴⁰ “ኤክስፐርት” የሚለው የእንግሊዘኛ ቃል በአንድ የሳይንስ፣ የቴክኖሎጂ፣ የኪነጥበብ ወይም ሌላ የሙያ መስክ ጠለቅ ያለ ምርምርን ያከናወነ ወይም ትምህርት የቀሰመን ሰው ያመለክታል።⁴¹ የዚህ ጽሁፍ አዘጋጅ ‘ባለሙያ’ የሚለውን ቃል ለመጠቀም መርጧል።

ባለሙያ ምስክር (expert witness) የሚባለው ሙያዊ እውቀቱን፣ ጥበቡን፣ ሥልጠናውን ወይም ትምህርቱን በመጠቀም ስለቀረበው ማስረጃ ወይም በጭብጥ ስለተያዘው ኩነት ልዩ (ሙያዊ) አስተያየት ለመስጠት ብቃት ያለው ምስክር ነው።⁴² ባለሙያ በአንድ ጉዳይ ላይ በትምህርት ወይም በሥራ ልምድ የዳበረ እውቀት ያለው ሆኖ የተለየ እውቀት በሚያስፈልገው

³⁶ ዝኒ ከማሁ
³⁷ ዝኒ ከማሁ፣ 169
³⁸ Lal, *supra* note 15, p. 253
³⁹ *Ibid.*
⁴⁰ የወ/መ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 124/1፣ 136/2/ን ይመልከቱ።
⁴¹ Rogers, (1891), *Expert Testimony*, (2nd ed), p.2.
⁴² Black, *supra* note 4, p.1697

ጉዳይ ላይ አስተያየት በመስጠት ስለ ኩነቱ የሚያጣራውን የፍትሕ አካል (ሰው) የሚረዳ ነው።⁴³

በእንግሊዝ ሀገር በሰሚ ስሚ ደንብ መሠረት አንድ ባለሙያ በሌሎች ሰዎች ረዳትነትና ሀሳብ እንዲሁም ሳይንሳዊ ቁሳቁሶች ላይ በመመሥረት የሚሰጠው አስተያየት የሰሚ ስሚ ስለሆነ በማስረጃነት ቅቡልነት የለውም። ሆኖም ግን የሚከተሉት ሦስት ሁኔታዎች ከተሟሉ የባለሙያ ማስረጃ በልዩ ሁኔታ (exception) ተቀባይነት ይኖረዋል። ሁኔታዎቹም፤⁴⁴

- ሀ) ባለሙያው የሚሰጠው ሙያዊ አስተያየት ምንም እንኳን በራሱ የተገኘ ባይሆንም የሙያውን ዕውቀት የሚመለከት ከሆነ ቅቡልነት አለው። በመሆኑም አንድ ባለሙያ የሙያው መሠረት አንድ መድሀኒት ፔኒሲሊን ስለመሆኑ እንዲመሰክር በእንግሊዝ ሀገር ተፈቅዶለታል።
- ለ) የባለሙያው ምስክር በሙያው በስፋት ጥቅም ላይ የዋለና ተዓማኒነት ያለው ቴክኒካዊ መግለጫን በመጠቀም መሠረታዊ በሆኑ ኩነቶች ላይ በመመሥረት አስተያየቱን መስጠት ይችላል።
- መ) በወንጀል ጉዳይ አዘጋጁ በሌለበት አንድን ሪፖርት ለፍርድ ቤቱ ለማብራራት ይችላል።⁴⁵

ከላይ እንደተመለከትነው አንድ ባለሙያ አስተያየቱን የሚሰጠው ሌሎች ሰዎች ስለኩነቱ በሰጡት መረጃ (information) ላይ ተመሥርቶ ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ፣ አንድ ፓቶሎጂስት ስለሰውነት ጡንቻዎች እና የሆድ ውስጥ ዕቃዎች የሚሰጠው ሙያዊ አስተያየት ሌሎች ሰዎች በሰጡት መረጃ ላይ ሊመሠረት ይችላል። በዚህ ዓይነት የባለሙያ ምስክር ስለአንድ ፍሬ ነገር ለፍርድ ቤት የሚሰጠው የባለሙያ ምስክርነት ስለጉዳዩ የመጀመሪያ (ቀጥተኛ) እውቀት በሌለው ኩነት ላይ የተመሠረተ ከሆነ የምስክርነት ማስረጃው የሰሚ ስሚ ማስረጃ ሥር ይመደባል።⁴⁶

በጥቅሉ በ“ኮመን ሎው” የሕግ ሥርዓት መሠረት ባለሙያ ምስክርነት ተቀባይነት እንዲያገኝ አስተያየት የሚሰጥባቸው ማስረጃዎች ቅቡልነት ያላቸው እና ከሌሎች ሰዎች የመነጨ መሆናቸው በግልጽ መቀመጥ አለበት። ከዚህም በተጨማሪ ጥንካሬያቸውንና የድምዳሜቸውን ብቃት ለመመዘን እንዲቻል በመስቀለኛ ጥያቄ የሚጣሩ መሆን ይገባቸዋል።⁴⁷

3. ምስክርን የመጋፈጥ መብት⁴⁸

3.1. ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ትርጓሜና ወሰን

ማስረጃን የመጋፈጥ መብት በግልጽ ችሎት የመዳኘት፣ ምስክርን ፊት ለፊት የመጋፈጥ፣ መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ፣ የአቤቱታ አቅራቢ (ከሳሽ)ን ማንነት የማወቅ መብቶችን አጠቃሎ ይይዛል።⁴⁹ ተከሳሽ የቀረበበትን ማስረጃ ለመጋፈጥ ያለው መብት የሚሳናዊ የክስ መሰማት አካል እንደሆነ በስፋት ስምምነት አለ። ይሁን እንጂ መጋፈጥ ማለት ምን ማለት እንደሆነ

⁴³ *Ibid*, p. 600.

⁴⁴ Mrs. Justice Arden (Chairman), (1996), *The Law Commission Evidence in Criminal Proceedings: Hearsay and Related Topics*, accessed on 13/07/2012, p. 135-6.

⁴⁵ For detailed considerations see R. Pattenden, “Expert Opinion Evidence Based on Hearsay” (1982), *Crim.L.R.*, p. 85.

⁴⁶ ሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም፣ *ከላይ* በቁጥር 35 የተጠቀሰ፣ ገጽ 282

⁴⁷ ዝኒ ከማሁ

⁴⁸ ይህ መብት በእንግሊዝኛ “The Right to Confrontation” ይባላል።

⁴⁹ Ian Dennis (2010), “The Right to Confront Witnesses: Meanings, Myths and Human Rights”, *Crim. L.R.* (Thomson Reuters (Legal) Limited), pp.255-56.

ስምምነት የለም። በአሜሪካ ለዚህ ጽንሰ ሀሳብ ከእንግሊዝና ከአውሮፓ የሰብአዊ መብት ስምምነት ውስጥ ከተደነገገው የተለየ ትርጓሜ ተሰጥቶታል። በጥቅሉ ማስረጃን የመጋፈጥ መብት መኖር እንዳለበት የታመነ ቢኖርም ድንበሩ ምን ድረስ እንደሆነ ግን ስምምነት የለም። ስለሆነም አንድ ይዘትና ትርጉም ያለው የመጋፈጥ መብት ማግኘት አስቸጋሪ ነው። በተጨማሪም ይህ መብት በተለያዩ ገደቦችና ልዩ ድንጋጌዎች የተከበበ በመሆኑ ፍፁማዊ መብት ካለመሆኑም ባሻገር አድማሱ እየጠበበ መጥቷል። የማስረጃ ሕጎች በርካታ የስሜ ስሜ ልዩ ድንጋጌዎችን እያሰፉ ከመሆናቸው በተጨማሪ የምስክርነት ማንነት ያለመግለጽ መብት በሕግ እየተደነገገ ነው።⁵⁰

ማስረጃን የመጋፈጥ መብት አስፈላጊነትን በተመለከተም የተለያዩ አቋሞችን እናገኛለን። በዚህ ረገድ የመጋፈጥ መብት እንደንፁህ ከመቆጠር መብት ይለያል። ዐቃቤ ሕግ ማስረጃ በማቅረብ ክስን ሲያሰማ ተከላሹ የቀረበበትን ማስረጃ መመርመር እንዳለበት ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ያመለክታል። ተከላሹ ምስክርነትን መጋፈጥ እንደሚፈልግ ሁሉ ምስክርነት ደግሞ ፍላጎቶቻቸው እንዲከበሩላቸው ይፈልጋሉ። በአንድ በኩል የፖለቲካ ተፅዕኖን ለመከላከል፣ በሌላ በኩል ደግሞ የተከላሹን መብት ለማስከበር ሕጉ ቅድሚያ መስጠት ያለበትን ጥቅም በመለየት ለችግሩ መፍትሔ መስጠት ያስፈልጋል። ይህን ማድረግ ግን እጅግ ከባድ ነው።⁵¹

የአሜሪካ ጠቅላይ ፍ/ቤት በአንድ ጉዳይ ላይ ስለ ስሜ ስሜና ማስረጃን ስለመጋፈጥ መብት ግንኙነት ሲያትት ሁለቱም የሚጠብቁቸው እሴቶች ተመሳሳይነት ቢኖራቸውም ሁለቱም ሙሉ በሙሉ አንድ ናቸው ማለት አይቻልም፤ በስሜ ስሜ ልዩ ድንጋጌዎች መሠረት ማስረጃዎች እንዲቀርቡ መፍቀድ ማስረጃ የመጋፈጥ መብትን ይቃረናል ብሏል።⁵²

3.1.1. በግልጽ ችሎት የመዳኘትና ፊት ለፊት የመጋፈጥ መብት

በግልጽ ችሎት በመዳኘት መብት መሠረት ማስረጃ የሚሰማው ተከላሹ ባለበት በግልጽ ችሎት መሆን አለበት። የዓለምአቀፍ የሰብአዊ መብት ድንጋጌዎች ሚዛናዊ በሆነ ግልጽ ችሎት የመዳኘት መብትን ደንግገው እናገኛለን።⁵³ ቤንታም እንደሚለው፣ በግልጽ ችሎት የመዳኘት መብት አስፈላጊነት ሽፍጠኝነትን በማስቀረት የምስክርነት ቃል ትክክለኛ እንዲሆን ይረዳል። ይህ መርህ ምስክርነት ሀቀኛና እምነት የሚጣልባቸው መሆናቸውን ለማጣራት የሚረዳና ተከላሹ ምስክርነትን ለመመርመር ያለውን መብት የሚያረጋግጥ ከመሆኑም ባሻገር ለውሳኔው ትክክለኛነት አዎንታዊ አስተዋጽኦ ያደርጋል። ፍሬይድማን እንደገለፀው በግልጽ ችሎት የመዳኘት መብት መንግሥት ሕግን በመጣስ ከሕግ ውጭ ማስረጃን እንዳይሰበስብ ይከለክላል። ይሁን እንጂ የአውሮፓ የሰብአዊ መብት ኮንቪንሽን በግልጽ ችሎት በመዳኘት መብት ላይ ገደብ በማድረግ፣ የተከራካሪ ወገኖችን ምስጢር ለመጠበቅ ወይም ጉዳዩን በግልጽ ችሎት ማየቱ ፍትሕን የሚጎዳ ሆኖ ሲገኝ ጉዳዩ በዝግ ችሎት እንዲታይ ይፈቅዳል። ያም ሆነ ይህ የስሜ ስሜ ምስክርነት በሚቀርብበት ጊዜ ዋናው ተናጋሪ ለጥያቄ ስለማይቀርብ በግልጽ ችሎት የመዳኘት መብትን ይካካል።⁵⁴

⁵⁰ *Ibid*, p. 261
⁵¹ California V. Green, 399 U.S. 149, 155-56 in *Hearsay*, accessed on 13/07/2012, p. 8.2.
⁵² See Dennis, *supra* note 49, pp. 261-73.
⁵³ See European Convention on Human Right, Art. 6(1); and International Covenant on Civil and Political Rights, Art. 14.
⁵⁴ Dennis, *supra* note 49, p. 262.

ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ፊት ለፊት የመጋፈጥ መብትን (the right to face-to-face confrontation) ስለሚጨምር ተከላኝ የክሰሱትን ሰዎች ፊት ለፊት የማየት መብት አለው። ይህ መብት በአሜሪካ በ16ኛው ክፍለዘመን የመጋፈጥ መብት ሥር የተካተተ ሲሆን በእንግሊዝ ሕግና በአውሮፓ የሰብአዊ መብት ኮንቬንሽን ግን አልተካተተም። በፊት ለፊት የመጋፈጥ መብት መሠረት የግል ተበዳዩ ወይም አቤቱታ አቅራቢው ከመጋረጃ በስተጀርባ ሳይሆን በተከላኝ ፊት ክሱን ማቅረብ አለበት። በተጨማሪም ምስክሮች መሃላ ፈጽመው በችሎት ፊት እየታዩ መመስከር አለባቸው። በመሆኑም ክስ የሚያቀርብ ሰው ከሚከሰው ሰው ፊት ቀርቦ የማሰማት ግዴታ አለበት። ሽርማን ክላርክ እንደጻፈው ሰዎች ፊት ቀርቦ እንጂ ጓዳ ለጓዳ መክሰስ አግባብነት የለውም፤ ሆኖም ግን ተከላኝን ሲመለከቱ አግባብነት የሌላቸው ባሕሪዎች የሚንጸባረቁ ከሆነ ፊት ለፊት መቅረብ አያስፈልግም፤ የሰሚ ስሚ ምስክሮችን ፊት ለፊት አግኝቶ መጠየቅ ስለማይቻል የሰሚ ስሚ ማስረጃ ከዚህ መርህ ያፈነግጣል።⁵⁵

3.1.2. መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅና የከላኝን (የአቤቱታ አቅራቢን) ማንነት የማወቅ መብት

ማስረጃን የመጋፈጥ መብት መስቀለኛ ጥያቄ በመጠየቅ የምስክሮችን ቃል ተግማኒነት ጥያቄ ውስጥ የመጣል መብትን ያካትታል። መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብት ተከላኝ እውነቱን ለማሳየት ስለሚረዳው መሠረታዊ መብት ነው።⁵⁶ መስቀለኛ ጥያቄ የማስረጃ ተግማኒነትን ለመፈተሽ የሚያገለግል ነው፤ የኩነት ዳኞች (juries) ለማስረጃው የሚገባውን ክብደት በመስጠት ጉዳዩን ተረድተው ውሳኔ ለመወሰን ያስችላቸዋል። ይህ መብት ምስክር በመስማት ሂደት ተከላኝ ተሳትፎ እንዲኖረው ያደርጋል።⁵⁷

መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብት በርካታ ገደቦች ያሉበት ሲሆን የወሲብን ጥቃት በሚመለከት አቤቱታ ሲቀርብ እንዲሁም የህጻናት ምስክሮችን መስቀለኛ ጥያቄ መጠየቅ አይቻልም። በእንግሊዝ ሀገር አንዳንዴ የምስክሩ መስቀለኛ ጥያቄ መጠየቅ ምስክርነቱን ዋጋ የሚያሳንሰው ከሆነ ፍ/ቤቱ መስቀለኛ ጥያቄ እንዳይጠየቅ ሊያደርግ ይችላል። ይህ ግን ጠበቃው ተከላኝን በመወከል መስቀለኛ ጥያቄ እንዳይጠይቅ ስለማይከለክለው መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብት ተቋማዊ እንጂ የግለሰብ መብት አይደለም ወደሚል መደምደሚያ ሊያመራ ይችላል። አንዳንድ ጥያቄዎችንና ማስረጃዎችን በተመለከተ መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብት ሊገደብ ይችላል። ለዚህ ጥሩ ምሳሌዎች የሚሆኑት በመደፈር ጉዳይ ተበዳይ የሆኑ ሰዎች የወሲብ ታሪክን በሚመለከት ወይም የተበዳዮችንና የምስክሮችን የኋላ ታሪክ በሚመለከት መስቀለኛ ጥያቄ መጠየቅ የማይቻል መሆኑ ናቸው። ከዚህም ሌላ የሚሰነዘሩት ጥያቄዎች ተገቢ ካልሆኑ ወይም ጨቋኝ ከሆኑ በመስቀለኛ ጥያቄነት እንዲቀርቡ አይፈቀድም።⁵⁸

የከላኝን (የአቤቱታ አቅራቢን) ማንነት የማወቅ መብት የምስክሮችን ማንነት ካለመግለጽ ጋር የሚጋጭ በመሆኑ አከራካሪ ነው። በመሠረቱ የምስክሮችን ማንነት ሳያውቁ መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብትን ገቢራዊ ማድረግ ይቻላል። ቢሆንም የምስክርን ማንነት ማወቅ የመስቀለኛ ጥያቄዎችን አድማስ ያሰፋዋል። ተከላኝ የምስክሩን ማንነት ካላውቀ፣ ስለኋላ ታሪኩና ስለዘናው ስለማያውቅ መስቀለኛ ጥያቄ ለመጠየቅ ይቸገራል። በስሚ ስሚ ጉዳይ

⁵⁵ *Ibid*, p. 264.
⁵⁶ Wigmore wrote that cross-examination is “beyond any doubt the greatest legal engine ever invented for discovery of truth,” *Ibid*, p. 266.
⁵⁷ *Ibid*, p. 266.
⁵⁸ *Ibid*, p. 267.

የምስክር ማንነት ስለማይገለፅ መንግሥት ይህን ያለአግባብ ሊጠቀምበት የሚችልበትን ሁኔታ ያመቻቻል የሚል ስጋት አለ።⁵⁹

በጥቅሉ፣ ከላይ እንደተመለከትነው በአንድ በኩል ተከላኝ ሊጠበቅለት የሚገባውን ማስረጃ የመጋፈጥ መብት፣ በሌላ በኩል ደግሞ የተለያዩ መብቶችንና ጥቅሞችን ለማስከበር የሚኖረውን ፍላጎት በመመዘን ቅድሚያ ሊሰጠው የሚገባውን መለየትና መጠበቅ አስፈላጊ ነው።⁶⁰

3.2. ማስረጃን የመጋፈጥ መብት በ'ኮመን ሎው' ና በ'ሲቪል ሎው'

በ'ኮመን ሎው' የመጋፈጥ መብት የተከሰሰ ሰው የቀረቡበትን ምስክሮች ፊት ለፊት ቆመው የመመርመር መብት ስለሆነ መስቀለኛ ጥያቄ መጠየቅን ይጨምራል። መሠረታዊ ጠቀሜታውም አቤቱታ አቅራቢ በተከላኝ ፊት እንዲቆም ማድረግ በመሆኑ ፍ/ቤቱ የምስክር ማስረጃውን ተግማኒነት ለመመዘን ዕድል ይኖረዋል። ከዚህ ጋር በተያያዘ የመጋፈጥ መብት ከላኛና ምስክሮች ምን እንዳሉ መስማት ብቻ ሳይሆን በፊቱ ቆመው የሚናገሩትን ማዳመጥ ስለሆነ የመጋፈጥ ሁኔታ መኖር አለበት። ተከላኝ አቤቱታ አቅራቢዎች በፊቱ ቆመው በአሱላይ የሚናገሩትን ማዳመጥና የሰውነት ሁኔታቸውን ማየቱ ተገቢ ስለሆነ በተከላኝ ፊት መመስከር አለባቸው። አንድ የአሜሪካ ፍ/ቤት እንዳተተው ይህን አለማድረግ የፍትሕ ውድቀት ነው።⁶¹ 'ኮመን ሎው' በተለይ በስሜ ስሜ መርህ ልዩ ድንጋጌዎች ሥር ማስረጃን የመጋፈጥ መብትን ገደቦች የተቀበለ ሲሆን ተናጋሪው በማይገኝበት ጊዜ ወይም ማስረጃው አስተማማኝ በሆነ ጊዜ የሚፎካከሩ ጥቅሞችን ማለትም ማስረጃን ለመጋፈጥ ተከላኝ ያለውን መብት እና የፍትሕን ጉዳይ አጣጥመው የያዙ ናቸው።⁶²

በ'ሲቪል ሎው' ማስረጃን የመጋፈጥ መርህ ቢያንስ በጥንታዊ ሮም እንደነበር የታሪክ ድርሳናት ያስረዳሉ። በአሁኑ ወቅት የዘመናዊ የወንጀል አስተዳደር አንዱ ምሰሶና የፍትሐዊነት መመዘኛ ተደርጎ ይወሰዳል። በ'ሲቪል ሎው' ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ከ20ኛው ክፍለዘመን በፊት በቅጡ የማይሠራበት የነበረ ሲሆን፣ በመካከለኛው ክፍለ ዘመን በጥያቄ የመመርመር ሥርዓት ገቢራዊ ተደርጓል። ማህበራዊ ሥርዓትን ለመጠበቅና የሕዝብ ተቃውሞ እንዳይነሳ ለማድረግ ማስረጃዎች በምስጢር ይያዙ የነበረ ከመሆኑም ባሻገር የምስክሮች ማንነት እንዳይታወቅ ይደረግ ነበር። ይህም በወንጀል ጉዳይ የሚቀርቡ ማስረጃዎች ለአታላይነት፣ ለሀሰተኛነትና ለወገናዊነት እንዲጋለጡ በር የከፈተ አሠራር ነበር። ተጠርጣሪዎች ማስረጃዎችን ለመፈተሽ ዕድል አልነበራቸውም።⁶³

በዘመናዊው 'ሲቪል ሎው' ግን ዐቃቤ ሕግና ተከላኝ እኩል ጉልበት ይኑራቸው በሚል አስተሳሰብ ማናቸውም በወንጀል የተከሰሰ ሰው ስለጉዳዩ እንዲነገረው፣ ማስረጃንም እንዲመረምር የሚያስችል መርህ⁶⁴ ተግባራዊ ተደርጓል። ይሁን እንጂ ይህ መብት ተከላኝ የቀረቡበትን ማስረጃዎችና ክርክሮች በሙሉ እንዲያውቃቸው ለነርሱም ምላሽ እንዲሰጥባቸው ዕድል ይሰጠዋል እንጂ በቀጥታ ምስክሮችን የመመርመር መብትን አይጨምርም። በ'ሲቪል ሎው'

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid*, p. 273.

⁶¹ Kweku Vanderpuye (2010), “Traditions in Conflict: The Internationalization of Confrontation”, *Cornell Int’L L.J.*, Vol. 43 p. 524. ምስክሮች ፊት ለፊት ቆመው መመስከራቸው መዋሸት አለመዋሸታቸውን ከገጸቸው ለማንበብ ያስችላል።

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid*, p.521.

⁶⁴ It is the principle of the *Procedure contradictoire*- See Diane Marie Amann, Harmonic Convergence? Constitutional Criminal Procedure in an International context, (2000),75 *Ind. L.J.* 809, 835.

የማስረጃ ማግለልን የሚመለከቱ የማስረጃ ደንቦች እጅግ ጥቂት በመሆናቸው ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ብዙም ትኩረት የተሰጠው አይደለም።⁶⁵

4. የሰሚ ስሚ ማስረጃ በኩሎን ሎው

4.1. የሰሚ ስሚ ማስረጃ ክፍተቶች

በኩሎን ሎው የሕግ ሥርዓት የሰሚ ስሚ ማስረጃን በሚመለከት ደንብ (rule) አለ። ይህ የሰሚ ስሚ ደንብ ክፍርድ ቤት ውጭ የተሰጡ መግለጫዎችን ሁሉ የሚያጠቃልል ሲሆን ስለ አንድ ኩነት የተሰጠው መግለጫ በቃል፣ በሰነድ፣ በድርጊት (conduct)፣ በቀጥታ አሊያም በአንድምታ (implied) ሊሆን ይችላል።⁶⁶ በኩሎን ሎው የሰሚ ስሚ ደንብ መሠረት አንድ የምስክርነት ማስረጃ በፍትሕ መንበር መቅረብ ያለበት (በሕግ በልዩ ሁኔታ ካልተደነገገ በስተቀር) መስቀለኛ ጥያቄ በማቅረብ ለማረጋገጥ ዕድሉ ካለ ብቻ ነው። በዚህ ደንብ መሠረት የሰሚ ስሚ ምስክርነት በመርህ ደረጃ ቅቡልነት የሌለው ቢሆንም እንኳ በርካታ ቁጥር ያላቸው ልዩ ድንጋጌዎች ስላሉ የሰሚ ስሚ በልዩ ሁኔታ (exception) ቅቡልነት ይኖረዋል።⁶⁷

የሰሚ ስሚ ማስረጃ ዋጋ የሚመሠረተው ፍርድ ቤት ችሎት በቀረቡ ሰዎች ሳይሆን ፍርድ ቤት ባልቀረቡ በሌሎች ሰዎች እውነተኛነት ላይ ነው። በመርህ ደረጃ የሰሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነት የሌለው ማስረጃ ነው። የሰሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነትን ያጣው በሚከተሉት ሕጻጾች⁶⁸ የተነሳ የማይታመንና እውነተኛነቱ አጠራጣሪ በመሆኑ እና በወንጀል ጉዳይም የተከሰቱን መስቀለኛ ጥያቄ የማቅረብ መብት የሚገድብ በመሆኑ ነው። ይኸውም፤

1. **ፍ/ቤት ያለመቅረብ**- ዋና ተናጋሪው ፍ/ቤት በኩሎን ሎው ዳኞች (Jury) ፊት ቀርቦ ስለማይመለከር ያለውን የሰውነት አቋም ለመገምገም አይቻልም። ምስክሩ ቃሉን ሲሰጥ በአካል መመልከቱ ምን ያህል እውነትና ትክክለኛ ቃል እየተናገረ ስለመሆኑ ሰውነቱን (ፊቱን)ና ድርጊቱን በማየት የኩሎን ሎው ዳኞች እንዲረዱት ይረዳቸዋል።
2. **በቃለ መሃላ ያልተሰጡ መሆናቸው**- በሰሚ ስሚ ጊዜ የመጀመሪያው ተናጋሪ ክፍርድ ቤት ውጭ መግለጫውን የሚሰጠው እውነቱን ለመናገር የማረጋገጫ ቃል ሳይሰጥ ወይም የመሃላ ቃል ሳይፈጽም ነው። ምስክሮች የምስክርነት ቃል መስጠት ያለባቸው ቃለ-መሃላ ፈጽመው ሲሆን ቃለ መሀላ ምስክሩ በእውነት የመመስከር ግዴታ ያለበት ስለመሆኑና የሀሰት ምስክርነት መስጠት ያለውን አደጋ ማስገንዘብ ነው። የሰሚ ስሚ ዋናው ተናጋሪ ቃለመሃላ ሳይፈጽም ስለሚናገር ይህ ሁኔታ አይኖርም።⁶⁹

⁶⁵ Vanderpuye, *supra* note 61, Pp. 522-23.
⁶⁶ See generally Seabooke Stephene and John Spack; (1999), *Criminal Evidence & Procedure: The Essential Framework*, (Blackstone, London).
⁶⁷ Blacks, *supra* note 4, p. 726.
⁶⁸ Hydoc Roger and Sonsteng John, (1995), *Evidence, Objections and Exhibits* (West Publishing Co.), p. 77; David H. Taylor, *Hearsay and the Right of Confrontation in American Trials by Jury*, accessed on 12/08/2012, Pp. 13-5.
⁶⁹ የዚህች ጽሑፍ አዘጋጅ ባንድ ወቅት በፌዴራል ክፍተኛ ፍ/ቤት በጠበቃነት በቆመበት ጊዜ አንድ የሙስና ወንጀል ሲሰማ ምስክሮች ቃለ መሃላ እንዲፈጽሙ ሲጠየቁ ከምስክሮች አንዱ መሃላ ለመፈጸም ፈቃደኛ ያልነበረ ሲሆን ፍ/ቤቱም ምክንያቱን ሲጠይቀው የምምል ከሆነ ዐቃቤ ህግ የነገረኝን ሳይሆን እውነቱን ነው የምመሠክረው አለ። በዚህም የተነሳ ዐቃቤ ሕጉ ምስክርነቱን አልፈልግም በማለት ትቶታል። በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ እንደተቀመጠው ምስክር መማል ያለበት “በዚህ ፍ/ቤት ፊት የምሰጠው ቃል እውነት፣ በሙሉ እውነት እውነት እንጂ ሌላ ምንም እንደማይሆን እምላለሁ(ወይም አረጋግጣለሁ)” በማለት ነው። የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ፲፮ 77 ላይ ይመልከቱ።

- 3. መስቀለኛ ጥያቄ- የመጀመሪያው ተናጋሪ ፍርድ ቤት ስለማይቀርብ መስቀለኛ ጥያቄ ለመጠየቅ ዕድል የለም። መስቀለኛ ጥያቄ እውነትን አንጥሮ ለማሳየት ዋና መሳሪያ ሆኖ ሳለ፣ በስሜ ስሜ ወቅት መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ ዕድል አለመኖሩ የስሜ ስሜን ቅቡልነት እንዳይኖረው ዋናው ምክንያት ነው። መስቀለኛ ጥያቄ ምስክሩ አድሎአዊ ስለመሆኑ፣ የመመልከት፣ የማጤን፣ የማስታወስና የግልጽነት ችግር ያለበት ስለመሆኑ ለማሳየት ያስችላል። ከጉዳዩ የሚጠብቀው ጥቅም ስለመኖሩ፣ ከተከራካሪዎች ጋር ጠብና ዝምድና እንዳለው ለመጠየቅ ያስችላል። በተጨማሪም ስለሚመሰክረው ጉዳይ የግል ዕውቀት ያለው ስለመሆኑ አለመሆኑ እና ስለከሉቱ ለማወቅ በቂ ዕድል የነበረው ስለመሆኑ አለመሆኑ በመስቀለኛ ጥያቄ ይጠየቃል።
- 4. የምስክር መልካም ስም- በመስቀለኛ ጥያቄ ስለምስክርነቱ ትክክለኛነት ከመፈተሽ በተጨማሪ ምስክሩ እውነቱን ላለመናገር ስላለው ጠባይ ለመፈተን የማስረጃ ደንቦች ይፈቅዳሉ። ምስክሩ ለታማኝነት ተቃራኒ በሆነ ወንጀል ወይም በመሰል ወንጀል ቀደም ሲል የተፈረደበት ስለመሆኑም ማሳየት ይቻላል። በመስቀለኛ ጥያቄ ላይ ምንም እንኳ ከጉዳዩ ጋር የማይገናኝ ቢሆንም ምስክሩ እውነት ተናጋሪ ስላለመሆኑ መጠየቅ ይቻላል። ከዚህም ባሻገር ታማኝ አለመሆኑን ማስረጃ በማቅረብ ማስረዳት ይቻላል። ይህ ግን የምስክሩን ጠባይ የሚመለከቱ ከነቶችን ብቻ ስለመሆኑ ሊጤን ይገባል።⁷⁰

በአጭሩ⁷¹ ለምስክሩ መስቀለኛ ጥያቄ መቅረቡ እንዲሁም የምስክሩ ጠባይ፣ ሁኔታ፣ እውነት የመናገርና ያለመናገር ባሕርይ፣ ወዘተ .. ባንድነት ሆነው ለምስክርነት ትክክለኛነትና ምልዕነት ዋስትና ተደርገው ይወሰዳሉ። በአንፃር ከፍርድ ቤት ውጭ የተገኙ መግለጫዎችን ወይም ድርጊቶችን ለመፈተሽ ይህ ዕድል ስለማይኖር የስሜ ስሜ ማስረጃ በ'ኮመን ሎው' የሕግ ሥርዓት በመርህ ደረጃ ተቀባይነት የለውም።

ከፍርድ ቤት ውጭ የሚሰጡ መግለጫዎች የሚከተሉት አራት አደጋዎች የተጋረጡበት ነው። እነርሱም፣ መግለጫውን በአግባቡ ያለመረዳት፣ የማስታወስ ችሎታ የመሳሰሉ፣ በአግባቡ የመግለጽ ብቃት አለመኖር፣ እና መግለጫውን የማፋለስ አደጋዎች ናቸው። ሆኖም ግን የስሜ ስሜ ማስረጃን ሙሉ በሙሉ ዋጋ ማሳጣት ማስረጃ የማቅረብ ነፃነትን ይገድባል፣ ይቃረንማል።⁷²

4.2. የስሜ ስሜ ማስረጃና ማስረጃን የመጋፈጥ መብት አጀማመርና ዕድገት በ'ኮመን ሎው'

የስሜ ስሜ የሚለው ቃል የሕግ ባለሙያ ባልሆነው የማህበረሰብ አባል ዘንድ መረጃው ሁለተኛ የሆነና ምናልባትም ዕምነት የሌለው ሀሳብን የሚያንጸባርቅ ነበር። በሕግ ሙያ ዘንድ ደግሞ የስሜ ስሜ የሚለውን ጽንሰ ሀሳብ የ'ኮመን ሎው' ፍ/ቤቶች እንደፈጠሩት የምርምር ጽሁፎች ያስረዳሉ። እ.ኤ.አ በ1813 ማርሻል የተባሉ ዳኛ እንደጻፉት የስሜ ስሜ ማስረጃ በተፈጥሮው ቅቡልነት የለውም። ምክንያቱም የኩነትን መኖር የማስረዳትና አዕምሮን የማሳመን ብቃት የሌለው ከመሆኑም ባሻገር ለሽፍጥና ለመጥፎ ነገር የተጋለጠ ነው።⁷³

አንድ ተከላሽ የቀረበበትን ማስረጃ ለመመርመር ያለው መብት በአሜሪካ ሕገመንግሥት ሲደነገግ መስቀለኛ ጥያቄ በመጠየቅ ምስክሮችን የመመርመር መብት አብሮ ብቅ አለ። ይህም

⁷⁰ በኢትዮጵያ የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 149(3) እና (4) እንደተደነገገው በዋናው ጉዳይ ላይ የጥፋተኝነት ውሳኔ ከተሰጠ በኋላ ቅጣት ለማክበድ ወይም ለማቅለል የተከሰቱን ጠባይ የሚመለከቱ ማስረጃዎችን በማቅረብ ማስረዳት እንደሚቻል የተደነገገው ምስክሮችን አይመለከትም።

⁷¹ Taylor, *supra* note 68, p. 15.

⁷² Chang, *supra* note 9, p. 18.

⁷³ *Ibid*, p. 16.

ምስክርችን የመመርመር ሕገመንግሥታዊ መብት ዕምብርት ተደርጎ ይወሰዳል። እ.ኤ.አ በ1807 ማርሻል የተባሉት ዳኛ በአንድ ጉዳይ⁷⁴ እንደገለጹት ማስረጃን የመመርመር መብት የሰሜ ስሜን ቅቡልነት ይገድባል። ፕሮፌሰር ራንዶልፍ እንደጻፉት፣ የሰሜ ስሜ ደንብ ምስክርን የመመርመር መብት ላይ የተመሠረተ ሲሆን ደንቡም መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብትን ያረጋግጣል። በ6ኛው የአሜሪካ ሕገመንግሥት ማሻሻያ መሠረት ማስረጃን መመርመር ሕገመንግሥታዊ መብት ነው።⁷⁵

እ.ኤ.አ. በ1968 የአሜሪካ ፍ/ቤት በአንድ ጉዳይ፣ ማስረጃን የመመርመር መብት የክርክር መስማት መብት አካል መሆን አለበት፤ ይህም ምስክሩ የማይገኝ ካልሆነ በስተቀር መስቀለኛ ጥያቄን የመጠየቅ መብትን የሚያጎናጽፍ መሆን አለበት፤ በቅድመ ምርመራ ፍ/ቤት ብቻ መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብትን መወሰን ማስረጃ የመመርመር መብትን የሚጥስ ነው ብለዋል። ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ከሰሜ ስሜ የሰፋ ሲሆን፣ እውነትን ከማፈላለግ በተጨማሪ ፍትሐዊነትንና ተጠርጣሪው የቀረበበትን ማስረጃ (የፈለገውን ያህል ተዓማኒ ቢመስልም) የመፈተሽ ዕድልን ያካትታል።⁷⁶

ስለሆነም ምስክሩ የሚገኝ ከሆነ ክሱ በሚሰማበት ጊዜ ፍ/ቤት ቀርቦ የምስክርነት ቃሉን መስጠትና በተጠርጣሪው መስቀለኛ ጥያቄ መጠየቅ አለበት። በመሆኑም ክፍርድ ቤት ውጭ የተሰጠ ምስክርነት ቅቡልነትን እንዲያገኝ ምስክሩ የማይገኝ መሆኑ መረጋገጥ አለበት። ሆኖም የአሜሪካ ፍ/ቤት በሌሎች ጉዳዮች ይህን ጥብቅ መመዘኛ ውድቅ አድርጎታል።⁷⁷ በመቀጠልም ፍ/ቤቱ በሌሎች ጉዳዮች ላይ ሁለት መመዘኛዎችን አስቀምጧል። የመጀመሪያው መመዘኛ ተናጋሪው ፍ/ቤት ለመስቀለኛ ጥያቄ ለመቅረብ የሌለ መሆኑ መረጋገጥ አለበት፤ ማስረጃውም ተዓማኒ እስከሆነ ድረስ ቅቡልነት አለው። የማስረጃው ተዓማኒነት አንድን ማስረጃ ከሰሜ ስሜ ደንብ በተለየ መልኩ ቅቡል ለማድረግ እንደመመዘኛ ሊያገለግል ይችላል። ከዚህ ውጭ መግለጫው ተዓማኒ ካልሆነ ቅቡልነት ሊኖረው አይገባም። በመሆኑም ማስረጃን በመጋፈጥ ወይም በመመርመር መብት መሠረት ሊገኝ የማይችል(የሌለ ሰው) መግለጫ ተዓማኒ እስከሆነ ድረስ ከፍ/ቤት ውጭ በመሰጠቱ ብቻ ውድቅ ሊደረግ አይገባም። ይሁን እንጂ ከፍ/ቤት ውሳኔዎች እንደምንገነዘበው የሁለቱ መመዘኛዎች ገቢራዊነት አጠያያቂ ነው። ዐቃቤ ሕግ በግንባር ሊቀርብ ከማይችል ሰው የተገኘ ማስረጃ በልዩ ሁኔታ (exception) የሰሜ ስሜ እንዲያቀርብ ሊፈቀድለት የሚችል ቢሆንም፣ ተዓማኒነቱ ግን ሁሉ መሟላት አለበት። በአንድ ጉዳይ ላይ ፍ/ቤቱ አስፈላጊ ሲሆን በሌላ ፍ/ቤት የተሰጠ ማስረጃ ቅቡልነት አለው፤ ዐቃቤ ሕግም ምስክሩ የማይገኝ መሆኑን ማረጋገጥ አይጠበቅበትም በማለት ወስኗል። በአሜሪካን ሕገመንግስት 6ኛ ማሻሻያ ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ማለት ፊት ለፊት በአካል መመርመር ብቻ ላይሆን ይችላል የሚል ትርጉም ፍ/ቤቱ ሰጥቶታል።⁷⁸

በመቀጠልም በ2004 (እ.ኤ.አ) የአሜሪካ ጠቅላይ ፍ/ቤት ሌላ አዲስ መመዘኛ አስቀምጧል፤ ይህም ማስረጃው ተዓማኒ መሆን ብቻ ሳይሆን በመስቀለኛ ጥያቄ መረጋገጥ አለበት የሚል ነው። ከላይ እንደተመለከትነው የሰሜ ስሜ በቃል፣ በሠነድ አሊያም በድርጊት ሊገለጽ ይችላል። መግለጫውን በመስቀለኛ ጥያቄ የማረጋገጥ መመዘኛ የሚሠራው ማስረጃው የሚነገረው

⁷⁴ *States v. Burr*, in Chang, *ibid*, p. 10.

⁷⁵ *Ibid*, p. 10-1.

⁷⁶ *Ibid*, p.12.

⁷⁷ In *Dutton V. Evan*, under *Snyder V. massachussetts* the *Cout* stated that the mission of the confrontation *Cluase* is to advance a practical concern for the accuracy of the truth- determining process in criminal trials by assuring that ‘the trier of fact has a satisfactory basis for evaluating the truth of the prior statement’, See Chang, *ibid*, p. 13.

⁷⁸ Chang, *ibid*, p. 14-5.

በምስክር ከሆነ ነው። ስለሆነም 6ኛው የሕገመንግሥቱ ማሻሻያ በምስክር ለሚነገር ማስረጃ ይሠራል።⁷⁹

ከላይ ከተደረገው ማብራሪያ እንደምንገነዘበው የስሚ ስሚ ማስረጃ ደንብና መመዘኛ በየጊዜው እየተለዋወጠ በመምጣቱ የተነሳ መመዘኛው ይህ ነው ብሎ ማስቀመጥ ያስቸግራል። ይህም የጽንሰ ሃሳቡን ውስብስብነትና ለመረዳትም አስቸጋሪ መሆኑን ያመለክታል። ሆኖም ግን ማስረጃውን ቅቡል ለማድረግ የስሚ ስሚ ማስረጃ ተዓማኒነት እና መስቀለኛ ጥያቄ የማቅረብ ዕድል መኖር አስፈላጊ መመዘኛዎች ናቸው።

4.3. በኮመን ሎው' የስሚ ስሚ ማስረጃ በተለየ ሁኔታ ቅቡል ስለመሆኑ

የስሚ ስሚ በጥቅሉ የተዓማኒነት አደጋ ቢኖርበትም ከሌሎች ማስረጃዎች የበለጠ ተዓማኒ ሆኖ ሊገኝ ይችላል። ስለሆነም በተቻለ መጠን ተዓማኒነት የሌላቸውን ማስረጃዎች በማስቀረትና ተዓማኒነትን ለማረጋገጥ የሚያስችሉ ሁኔታዎችን በማስቀመጥ ፍ/ቤቶች የስሚ ስሚ ልዩ ደንቦችን መሥርተዋል። በመሠረቱ የስሚ ስሚ ደንብ የተመሠረተው የበለጠ ትክክለኛነትን ሊያረጋግጡ የሚችሉትን ግንኙነቶች በመለየት ነው። ለስሚ ስሚ ልዩ ደንብ ሲቀመጥም ሊታሰቡባቸው የሚገቡ ጉዳዮች የፍርድ ቤት ውጤታማነት እና ፍትሐዊነት ናቸው። በመሆኑም የስሚ ስሚ ደንብ ግብ ዳኛው ተዓማኒነት የሌላቸውን ማስረጃዎች በመከልከል ዕውነትን የመፈለግ ሥራውን እንዲያሳካ ማገዝ ነው።⁸⁰

በኮመን ሎው' የሕግ ሥርዓት የምስክርነት ማስረጃው በፍርድ ቤት ለተያዘውና ለአከራካሪው ኩነት አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ የመጀመሪያው ተናጋሪ በመሞቱ፣ የአዕምሮ ወይም የአካል ጉዳት ደርሶበት አሊያም በሌላ ምክንያት ፍርድ ቤት ቀርቦ ለመመስከር ያልቻለ እንደሆነ በልዩ ሁኔታ የስሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነት አለው። ከዚህም ሌላ እነዚህ የተለያዩ ድንጋጌዎች እውነቱን ለማሳየት ጠቃሚ በመሆናቸው ሕገ ክደነገገ የስሚ ስሚ ማስረጃን መቀበል አለብን የሚሉ ወገኖች አሉ። በተጨማሪም የተሻለ ሌላ ማስረጃ አስከሌለ ድረስ የስሚ ስሚ ማስረጃን መቀበሉ አግባብነት አለው የሚል ክርክር ይቀርባል።⁸¹

የስሚ ስሚ ማስረጃ በኮመን ሎው' ቅቡልነትን እንዲያገኝ የሚከተሉት ሦስት ሁኔታዎች መሟላት አለባቸው። እነርሱም፣ (ሀ) የማስረጃው ተዓማኒነት፣ (ለ) ቀጥተኛ ማስረጃ ሊሰጥ የሚችለው ምስክር ፍ/ቤት ቀርቦ ለመመስከር የማይገኝ መሆን፣ (መ) ማስረጃው ለጉዳዩ አግባብነት ያለው መሆኑ ናቸው። በዚህም መሠረት እ.ኤ.አ. በ2006 በተደነገገው የኒውዚላንድ የማስረጃ ደንብ ቁጥር 18(1) መሠረት የስሚ ስሚ መግለጫ ጋር የተያያዙ ሁኔታዎች መግለጫው ተዓማኒ ስለመሆኑ የሚያረጋግጡ ከሆነ፣ ተናጋሪው የማይገኝ ከሆነ፣ ወይም እንዲቀርብ ቢደረግ አላስፈላጊ ወጭንና የጉዳዩን መዘግየት እንደሚያስከትል ዳኛው ካመነ፣ የስሚ ስሚ ቅቡልነት አለው። ተናጋሪው የሌለ ነው የሚባለው ሰውየው ከሞተ፣ ከኒውዚላንድ ውጭ ከሄደና በምስክርነት የማቅረብ ምክንያታዊነት ከሌለ፣ (በዕድሜ፣ በአካል ወይም በእእምሮ) ለምስክርነት የማይበቃ ከሆነ፣ ተገቢ ፍለጋ ተደርጎ የማይታወቅ አሊያም የማይገኝ ከሆነ፣ ወይም ለመመስከር የማይገደድ ከሆነ ነው።⁸²

⁷⁹ *Ibid*, pp.15-6.

⁸⁰ *Ibid*, p. 18.

⁸¹ Minelik Alemu, (1990), *Testimonial Evidence and Ethiopian Law* (A.A U.F.L, Unpublished), pp. 20-21.

⁸² Don Mathias, (2006), *Observations on the Hearsay Provisions of the Evidence Act* [NZ], Accessed on 13/07/2012, p 4.

በአጭሩ በወንጀል ጉዳይ⁸³ የሰሜ ስሜ ማስረጃ በኮሙን ሎው' በመርህ ደረጃ ቅቡልነት ባይኖረውም በባህርያቸው በሰሜ ስሜ ማስረጃ ሥር የሚወድቁ ነገር ግን በይዘታቸው ምክንያት እውነት⁸⁴ ያሳያሉ ተብለው የሚገመቱና በፍትሕ መንበራት ተቀባይነት ያላቸው የማስረጃ ዓይነቶች አሉ። ዋና ዋናዎቹን ቅቡልነት ያላቸው የሰሜ ስሜ ማስረጃዎች ከዚህ ቀጥለን እንመረምራለን።

4.3.1. ቀድሞ በተደረገ ክርክር ላይ የቀረበ ማስረጃ

በተከራካሪ ወገኖች መካከል ቀደም ሲል በተደረገ ክርክር ላይ ቀርቦ የነበረ ማስረጃ ያንኑ ፍሬ ነገር ለማስረጃት በማስረጃነት ሊቀርብ ይችላል። ማስረጃው ክርክሩ በተዘጋ፣ አሊያም በክርክር ላይ ባለ ወይም አሁን በተያዘ ጉዳይ ቀደም ሲል የቀረበ ሊሆን ይችላል። ክርክር የተደረገው በፍርድ ቤቶች ወይም በሌሎች የዳኝነት አካላት ፊት ሊሆን ይችላል።⁸⁵ ከዚህም ሌላ ጉዳዩ የወንጀል አሊያም የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ሊሆን ይችላል።

ይህ የምስክርነት ማስረጃ ቅቡልነት የሚያገኘው ምስክሮች እንደማይገኙና እንደገና የምስክርነት ማስረጃ ሲሰጡ እንደማይችሉ ሲረጋገጥ ነው። በመሆኑም ቀድሞ የተሰጠውን ማስረጃ ለማቅረብ የሚሻ ወገን ምስክሩ የት እንዳለ ለማወቅ ተገቢውን ፍለጋ አድርጎ ያልተሳካለት መሆኑንና ምስክሩ ፍርድ ቤት መቅረብ እንደማይችል ማስረጃት አለበት። ምስክሩ የመጀመሪያውን የምስክርነት ማስረጃ ከሰጠ በኋላ የአእምሮ መጓደል አሊያም የሰውነት ጤና ማጣት ሊያጋጥመው ይችላል። ይህ ሁኔታ ሲያጋጥም ምስክሩ ጤናው የተጓደለ መሆኑን በማስረጃት ቀደም ሲል ቀርቦ የነበረን ማስረጃ ማቅረብ ይቻላል። ከዚህም ሌላ የቀድሞውና በአሁኑ ክርክር የተያዙት ነጥቦች ተመሳሳይ መሆን አለባቸው። ተከራካሪው ወገን መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ ዕድል እንደነበረው ማረጋገጥ ከተቻለ ማስረጃው ቅቡልነት አለው።

4.3.2. በመደበኛ የንግድ ሥራ ላይ የተሰጡ መግለጫዎች

ይህ ልዩ ድንጋጌ ሙያዊ የንግድ ግዴታ በሚከወንበት ወቅት በጽሁፍ ሆነው በፊርማ የተረጋገጡ ሰነዶች ላይ የሚሰጡ መግለጫዎችን ይመለከታል። በገንዘብ መቀበያ ደረሰኞች ላይ የተቀመጡ መግለጫዎች ከሰሜ ስሜ ማስረጃ መርህ በተለየ ሁኔታ በማስረጃነት ቅቡልነት አላቸው።⁸⁶ ምክንያቱም የመደበኛ የንግድ ሥራ መዛግብት በየጊዜው ክትትል ስለሚደረግላቸው ከሌሎች ማስረጃዎች የበለጠ ትክክለኛ ስለመሆናቸው እምነት ይጣልባቸዋል።⁸⁷

“ንግድ” የሚለው ቃል አንድ ሰው ሙያው አድርጎ በመያዝ ሥጋዊ ፍላጎቱን ለማርካትና ለኑሮው አስፈላጊ የሆኑ ነገሮችን ለማሟላት ከሌሎች ሰዎች ጋር የሚያከናውነውን ሥራ

⁸³ በአሁኑ ወቅት የሰሜ ስሜ ማስረጃ በፍትህ-ብሔር ጉዳይ ቅቡልነት ያለው ማስረጃ ነው። See for example Raymond, *op cit* p. 140. According to him, hearsay evidence is now admissible in civil proceedings, but an exclusionary rule continues to operate against the admission of hearsay evidence in criminal trials.

⁸⁴ የሰሜ ስሜ ልዩ ድንጋጌዎችን አስመልክቶ Paul C. Giannelli የተባለ ምሁር የሚከተለውን ጽፏል። “Hearsay exceptions are based on some circumstantial guarantee of truthworthiness that is thought to warrant admissibility notwithstanding the lack of cross-examination, oath, and personal appearance of the declarant”. Paul C. Giannelli (2009), *Understanding Evidence*, (3rd Edition), (Mattehew Bender & Co.), p. 76.

⁸⁵ Menilik, *supra* note 81, p. 25.

⁸⁶ *Ibid*, p. 22.

⁸⁷ S.C Sarkar, (1965), *Sarkar on Evidence* (11th Editioin), p. 305.

ያጠቃልላል።⁸⁸ ቃሉ ሰፊ በመሆኑ አንድ ሰው ሙያዬ ብሎ የያዘውን (የተደጋጋሚነት ባህርይ ያላቸውን) ሥራዎች ሁሉ ይሸፍናል። ቃሉ አንዴ ብቻ የሚከናወኑ የማይንቀሳቀስ ንብረትን የማስያዘና የንግድ ቤት የመሸጥ ወ.ዘ.ተ ሥራዎችን አያካትትም። ምክንያቱም እንደዚህ ያሉት ሥራዎች ሙያዬ ተብለው የማይሠሩ ቀጣይነት የሌላቸውና ኑሮም በእነዚህ ሥራዎች ላይ የሚመሠረት ባለመሆኑ ነው።⁸⁹

በከመን ሎው' የሕግ ሥርዓት መሠረት መግለጫ ሰጭው ስለሥራው የመዘገበውን ጉዳይ ማወቅ አለበት። በተጨማሪም የተመዘገበውን ጉዳይ ሆነ ብሎ በሀሰት ለመመዘገብ የሚያነሳሳው ምክንያት መኖር የለበትም። ይህም እንዲሟላ የሚያስፈልገው ምስክር ስለ ጉዳዩ ግላዊ እውቀት እንዲኖረው ያስፈልጋል በሚለው መርህ መሠረት ነው። በአንድ የማስረጃ ሕግ መሠረት የግል እውቀት አለመኖር ማስረጃውን ዋጋ ያሳጣዋል። የዚህ ዓይነቱ መዘገብ የምስክርነትን የማስታወስ ችሎታ ለመረዳት ያገለግላል። ከዚህም ሌላ መዛግብቱ በመዘገባቸው ሰው ጥቅም ላይ በማስረጃነት ያገለግላሉ።⁹⁰

የንግድ ሥራን የሚመለከቱ መግለጫዎች በልዩ ሁኔታ በማስረጃነት ቅቡልነትን እንዲያገኙ የሚከተሉት ነጥቦች ⁹¹ መሟላት አለባቸው። (1) መግለጫው ስለከተሉት፣ ሁኔታዎች፣ አስተያየቶች፣ የሚመለከት መሆን አለበት፤ (2) መግለጫው የተመዘገበው የንግድ ሥራው በተከናወነበት ሰዓት ወይም ወዲያውኑ ሊሆን ይገባል፤ (3) የተመዘገበው ስለንግዱ እውቀት ባለው ሰው ወይም ከዚህ ሰው መረጃ በመውሰድ መሆን ይኖርበታል፤ (4) መረጃው የተመዘገበው በአዘቦቱ በተለመደው ሁኔታ ስለተከናወነው የንግድ ሥራ እንዲሆን ይጠበቃል፤ (5) ምዝገባ ማከናወን በሥራው የተለመደ ተግባር መሆን አለበት፤ 6) የምዝገባ ሥራው በሕጉ መሠረት ሊከናወን ይገባል፤ (7) የመግለጫው ምንጭ፣ ወይም መግለጫው የተዘጋጀበት ሁኔታ የመግለጫውን እውነት ያለመሆን የሚያመለክት መሆን የለበትም።

4.3.3. የሟች ሰው መግለጫ (Dying declaration)

የሟች ሰው መግለጫ አንድ ሰው በሞት አፋፍ ላይ ሆኖ የሚናገረውን ቃል የሚመለከት ነው። መግለጫው የሰውየውን ሞት ምክንያት ወይም ድርጊት የሚያሳይ እስከሆነ ድረስ (ጉዳዩ የፍትህ-ብሔርም ሆነ የወንጀል) በስሚ ስሚ ማስረጃነት ተቀባይነት አለው።⁹² በሞቱና በሞቱ ምክንያት መካከል የጠበቀ ግንኙነት መኖር አለበት።⁹³

የሟችን ሞት ያስከተለው ድርጊት የሚለው ሀረግ የሰውየውን ሞት ካስከተሉ ነገሮች ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ያላቸውን ሁኔታዎች ሁሉ የሚያካትት ሲሆን ሟች ሁኔታዎቹን የገለፃቸው የሞቱ ምክንያት ከመነሳቱ በፊት አሊያም በኋላ መሆኑ ግን ለውጥ የለውም።⁹⁴ የሟች መግለጫ በማስረጃነት ቅቡልነት ይኖረው ዘንድ በሞት አፋፍ ላይ ያለው ሰው ነገሮችን የማስተዋል ችሎታ ሊኖረው ይገባል፤ መግለጫውንም በአስተውሎት የሰጠው መሆን አለበት። የሚሰጠው መግለጫ በስሚ ስሚ ላይ መመሥረትም የለበትም። ከዚህም ሌላ ሟች ፍርድ ቤት ቢቀርብ ኖሮ ለምስክርነት ብቁ መሆን አለበት።⁹⁵ ይህ የሟች ሰው መግለጫ ቅቡልነትን እንዲያገኝ የሚደረገው መሞቱን ያወቀው ሰው ለሞቱ ምክንያት በሆነው ጉዳይ ላይ አይዋሽም

⁸⁸ *Ibid.*
⁸⁹ *Menilik, supra* note 81, p. 23.
⁹⁰ *Sarkar, supra* note 87.
⁹¹ See *Giannelli, supra* note 84, p. 78.
⁹² *Ibid, p.* 21.
⁹³ *Sarkar, supra* note 87, p. 354.
⁹⁴ ታደለ፣ በቁጥር 14 የተጠቀሰ፣ ገጽ 37
⁹⁵ ዝኒ ከማሁ

ተብሎ ስለሚታሰብ ነው።⁹⁶ በሞት አፋፍ ላይ ያለ ሰው ሀሰት በመናገር ኃጢአት ለመጨመር አይፈልግም የሚል እምነት አለ። ይልቁንም ኃጢአቱን መናዘዝና እውነቱን መናገር እንደሚፈልግና ለሞቱ ያበቃውንም ምክንያት በሚመለከት እንደማይዋሽ ይገመታል።

5. የስሜ ስሜ ማስረጃ በ'ሲቪል ሎው'

5.1. የ'ሲቪል ሎው' ልዩ ባህርያትና የስሜ ስሜ ማስረጃ ሚና

በ'ሲቪል ሎው' የሕግ ሥርዓት "የስሜ ስሜ ደንብ" ስለሌለ የስሜ ስሜ ማስረጃ በመሠረቱ ቅቡልነት አለው። ለምሳሌ፣ በስኩትላንድ የስሜ ስሜ ማስረጃ ተቀባይነት አለው።⁹⁷ ይሁን እንጂ በ'ሲቪል ሎው' የሕግ ሥርዓት ስለስሜ ስሜ ማስረጃ የተደነገገም ሆነ የተፃፈ ነገር ማግኘት ያስቸግራል። ማስረጃ በምን ሁኔታ መሰብሰብ እንዳለበት ወይም አንድ ነገር በማስረጃነት ሊቀርብ የሚችለው ምን ምን ሁኔታዎችን ሲያሟላ እንደሆነ የሚደነግግም የማስረጃ ደንብ የለም። ይህም የሆነው የሚቀርብለትን ማስረጃ በሚገባ የመመርመርና እውነትን የማውጣት ግዴታ ያለበት ዳኛ ገለልተኛና በሕግ እውቀትና ልምድ ያለው ባለሙያ በመሆኑ ነው። ስለሆነም፣ በወንጀል ጉዳይ ዳኛው በማናቸውም መንገድ ከነቱን ለማረጋገጥ የሚችልን ማስረጃ ይቀበላል። ተከላሹም ማስረጃን በፍርድ ቤት ውስጥ የመመርመርና ስለማስረጃው የመወያየት ዕድል አለው። ስለሆነም የስሜ ስሜ ማስረጃ በማስረጃነት ከቀረበ ቅቡልነት እንዳለው ፀሀፍት ያምናሉ።⁹⁸ በጥቅል አነጋገር በዘመናዊ 'ሲቪል ሎው' አገሮች ማስረጃ የማግለል ደንብ (exclusionary rule) ተቀባይነት ስለሌለው የስሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት አለው።⁹⁹

በጀርመንና በፈረንሳይ የማስረጃ ቅቡልነት ደንቦች ላላ ያሉ ወይም ከነጭራሹ የሉም ማለት ይቻላል። ለዚህም የሚከተሉት በምክንያትነት ይቀርባሉ። በቅድሚያ ማስረጃ የመስማት ሂደት ለሕዝብ ግልጽ መሆኑ ነው። በአንድ መዝገብ ውስጥ የተካተቱትን ማስረጃዎች ለሕዝብ ግልጽ በሆነ ሁኔታ መመርመሩ ይዘታቸውን የማረጋገጫ ዘዴ ተደርጎ ይወሰዳል። በእነዚህ አገሮች የስሜ ስሜ ማስረጃ በመሠረቱ ቅቡልነት ያለው ማስረጃ ነው። ሁለተኛው ምክንያት ምስክሮች የሚጠሩትና የሚጠየቁት በፍ/ቤት እንጅ በአንደኛው ተከራካሪ ወገን ባለመሆኑ ላንዱ ወገን የሚያደሉበት ሁኔታ የለም። በመሆኑም ምስክርነታቸው ቢያንስ አድሎአዊነቱ ወይም ወገንተኛነቱ "አናሳ" ስለሚሆን፣ የስሜ ስሜን ለፍ/ቤቱ ሪፖርት ሲያደርጉም ተዳማኒነቱ የበለጠ ይሆናል።

ምስክሩ የምስክርነት ቃሉን ሲሰጥ የተቆራረጠ ሳይሆን ፍሰቱን ጠብቆ ነው፤ ፍ/ቤቱ ለሚጠይቀው ጥያቄ የሚሰጠው ምላሽ በተከራካሪው ወገን ተቃውሞ የማይቀርብበትና ፍሰቱም የማይቋረጥ ስለሆነ በስሜ ስሜ ደንብ መሠረት ቅቡልነት የሌለው ማስረጃ ጭምር በሕዝብ ፊት ለፍ/ቤት እንዲነገር ያስችላል። ፍ/ቤቱም ምስክሩን ቃል እንደወረደ ቃል በቃል ሳይሆን ዋና ዋና ነጥቦችን በማጠቃለል ይመዘግባል። ከዚያም የስሜ ስሜ ማስረጃውን ከቀጥተኛ ማስረጃ ጋር በማነጻጸር ዳኛው ተገቢ ነው የሚለውን ክብደት ይሰጠዋል። ሦስተኛውና የመጨረሻው ምክንያት በርካታ ተችዎች እንደሚሰማሙበት በ'ሲቪል ሎው' ሕግ ሥርዓት እንደ 'ኮመን ሎው' 'ጁሪ' (የኩነት ዳኝነት አካል) ባለመኖሩ የስሜ ስሜ ምስክርነት ደንቦች ላላ እንዲሉ

⁹⁶ ዝኒ ከማሁ
⁹⁷ Alistair, Rosalind and Bruce (2000), *SCOTS LAW for Journalists* (7th ed)
⁹⁸ Jean-Marc Baisus, (2002), *Common V. Continenetal, A reaction to Mr. Evan Whitton's 1998 Murdoch Law School Adress*, p. 12.
⁹⁹ Jeremy A. Blumenthal (2001), "Shedding Some Light on Calls for Hearsay Reform: Civil Law Hearsay Rules in Historical and Modern Perspective", 13 *Pace Int'l L.Rev.* 93 Available at: <<http://digitalcommons.pace.edu/vol13/iss1/3/>> Accessed on 11/08/12, p. 94.

ተደርጓል። በኮሙን ሎው የስሜ ስሜ ደንብ የተፈጠረው የሕግ ባለሙያ ያልሆኑትን ‘ጁረር’ (የኩነት ዳኞች) የማይታወቅ ወይም አግባብነት የሌለውን ማስረጃ በሚመለከት እንዳይወናበዱ ለመርዳት ሲሆን፤ ‘ጁሪ’ በሌለበት የ‘ሲቪል ሎው’ በማስረጃው ግራ የሚጋባ ባለሙያ የስሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት አለው የሚል አስተሳሰብ ሲኖር ማስረጃውን የመመዘኑ ኃላፊነትም በሕግ ምሁር በሆነው በዳኛ ትኩረት ላይ ይወድቃል።¹⁰⁰

5.2. በ‘ሲቪል ሎው’ የስሜ ስሜ ቅቡልነት የሚያጣባቸው ሆኔታዎች

በጥቅሉ የ‘ሲቪል ሎው’ ተከታይ ሀገሮች የስሜ ስሜን ለመከልከል እንደ ‘ኮሙን ሎው’ ሰፊ ዝርዝርና ውስብስብ የማስረጃ ደንቦች የሏቸውም። ይህ ማለት ግን የስሜ ስሜ ማስረጃ በ‘ሲቪል ሎው’ ሙሉ በሙሉ ያለምንም ገደብ ቅቡልነት አለው ማለት አይደለም። የኢጣሊያ የወንጀል ሕግ የስሜ ስሜን በግልጽ ይከለክላል። በተጨማሪም ሆላንድና ሆንጋሪ የስሜ ስሜ ማስረጃን ውድቅ ስለማድረጋቸው የታሪክ ድርሳናት ያስረዳሉ። የጀርመን ፍ/ቤቶች ማናቸውንም አግባብነት ያለው ማስረጃ የሚቀበሉና የሚመረምሩ ሲሆን፤ የስሜ ስሜንም ይቀበላሉ። ይሁን እንጂ ፍ/ቤት ያልቀረበ ሰው ቀደም ሲል የሰጠው የምስክርነት ቃል ቢኖርም ፍ/ቤት ፊት ቀርቦ እንዲመረመር ያደርጋሉ። የስሜ ስሜ ማስረጃን በተመለከተ ደንቡ የሚሠራው በጽሁፍ በተደረጉ ማስረጃዎች ላይ ነው። በተመሳሳይ በፈረንሳይ በፍትህ-ህግ ጉዳዮች የቃል የስሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት አለው፤ የወንጀል ሥነ/ሥርዓት ሕግ ግን ጥቂት ገደቦችን አስቀምጧል። በጥቅሉ በ‘ሲቪል ሎው’ የስሜ ስሜ ማስረጃ እንደወረደ ሙሉ በሙሉ ቅቡልነት አለው ባይባልም በመርህ ደረጃ ግን ቅቡልነት ያለው ማስረጃ ነው።¹⁰¹

በ‘ሲቪል ሎው’ ነፃ የማስረጃ ምዘና መርህ ገቢራዊ ስለሚደረግ (የስሜ ስሜንም ጨምሮ) ማናቸውም አግባብነት ያለው ማስረጃ ቅቡልነት አለው። ይህም መርህ እያንዳንዱ ጉዳይ የራሱ የሆነ ባሕሪ ያለውና ከሌላው የተለየ መሆኑን ይቀበላል፤ ለዚህም አግባብነት ያላቸው ማስረጃዎች እንዲቀርቡ ይፈቅዳል። ማናቸውም በምርመራ ተፈልጎ የተገኘ ጥሩ (የስሜ ስሜም ሆነ ሌላ) ማስረጃ ፍ/ቤት ቀርቦ በሕዝብ ፊት መመርመር አለበት የሚል አስተሳሰብ አለ።¹⁰²

በጀርመን ሥራ ላይ ከዋሉት መርሆዎች አንዱ ማስረጃ በቃል ፍ/ቤት ፊት መቅረብ አለበት የሚል ነው። በዚህ መርህ መሠረት ለውሳኔው መሠረት የሚሆኑ ማስረጃዎች በቃል ፍ/ቤት ፊት መቅረብ ያለባቸው ሲሆን ይህም የቃል ክርክር እንዲኖር ያስገድዳል። ይህም በበኩሉ በጀርመን ሕግ የፍርድ ሥራ በግልጽ ችሎት በሕዝብ ፊት እንዲደረግ የሚያደርግ፤ ማለትም ታዳሚው የጉዳዩን አመራርና የማስረጃውን አቀራረብና አመዘዝን የሚያይበትና የሚታዘብበት የፍ/ቤት ሥራ ከሕዝብ አይታ ውጭ የማይከናወን መሆኑን የሚያረጋግጥ መርህ ነው። በመሆኑም የቀረቡ የህንድ ማስረጃዎች ይዘት በሕዝብ ፊት መቅረብ ያለባቸው ከመሆኑም በተጨማሪ መርሁ ከህንድ ማስረጃ ይልቅ ለሰው ማስረጃ ክብደት ይሰጣል የሚሉ አሉ።¹⁰³

በ‘ሲቪል ሎው’ ዳኛው (የኩነት ዳኛ ሳይሆን) ሕግ የተማረ በመሆኑ አንድ ውሳኔ ላይ ለመድረስ ቅቡልነት የሌላቸውን ማስረጃዎች ውድቅ ያደርጋል የሚል ግምትና በእርሱም ላይ

¹⁰⁰ ዝኒ ከማሁ

¹⁰¹ Blumenthal, *supra* note 99, p. 100.

¹⁰² *Ibid*, p. 190.

¹⁰³ It was interpreted as the precedence of personal evidence (witnesses, experts) over documentary evidence and this related to the “best evidence rule”. Michael Bahlander “Basic Concepts of German Criminal Procedure- An Introduction” *Durham Law Review online* vol. 1. Accessed on 11/08/2012, p. 20-1.

እምነት ተጥሏል። ለዚህም ነው የማስረጃ ደንቦች ላለ ያሉ እንዲሆኑ የተደረገው።¹⁰⁴ ሌላው ምክንያት ጉዳዮችን ለመስማት ዳኞችና ገምጋሚዎች (assessors) በጋራ እንዲሠሩ መደረጉ ነው። በአንጻሩ በኮሙን ሎው 'ጁረር' (juror) የተባሉት ባለሙያ ያልሆኑ ሰዎች እንዲሠሩና የማስረጃ ሕግም ውስብስብና ሰፊ እንዲሆን ያደረገው ስለመሆኑ ከላይ ተመልክተናል። ሆኖም ግን በ'ሲቪል ሎው' የገምጋሚዎች መኖር ከ'ጁረ' ጋር ሲነጻጸር ሁለት ልዩነቶችን እናጤናለን። እነርሱም (ሀ) በጀርመንና በመጠኑም ቢሆን በኢጣሊያ እነዚህ ገምጋሚዎች በከፊል ባለሙያ ናቸው። ገምጋሚዎች በሥራቸው ላይ ለረጅም ጊዜ የቆዩ በመሆናቸው በርካታ ጉዳዮችን የማየት ዕድል አላቸው (ይህ ከሞላ ጎደል በኮሙን ሎው 'ግራንድ ጁረ' ከሚባለው ጋር ይመሳሰላል)። በዚህም የተነሳ ከኮሙን ሎው 'ጁረ' የበለጠ ጉዳዮችን የመመልከትና የስሜ ስሜ ማስረጃን በአግባቡ መለየትና መመዘንን ከተግባር ይማራሉ። በተጨማሪም አብረዋቸው የሚቀመጡት ዳኞች ስለስሜ ስሜ አደጋዎች ገለጻ ያደርጉላቸዋል። ያም ሆነ ይህ የጁረ ወይም የገምጋሚዎች መኖር ያለመኖር ለስሜ ስሜ ደንብ ዋና ምክንያት ሊሆን አይችልም።¹⁰⁵

በ'ሲቪል ሎው' ከወገናዊነት የፀዳ እውነትን የማፈላለግ ፍልስፍና አለ። በኮሙን ሎው' ዋናው ነገር ተከራካሪ ወገኖች የሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ ደንቦችን ተከትለው ክርክራቸውን ከማድረጋቸው ላይ ነው። ይህም እውነትን አንጥሮ ከማውጣት ይልቅ ፍሬ ነገሮች ላይ በማተኮር ከተከራካሪ ወገኖች መካከል አሸናፊውን ወደመለየቱ ያዘነብላል። በ'ሲቪል ሎው' ግን ትኩረት የሚሰጠው በትክክል ምን እንደተፈጸመ ለይቶ ለማወቅ ስለሆነ፣ መርማሪ ዳኛው እውነትን እንጥሮ በማውጣቱ ሂደት የጎላ ሚና ይጫወታል። እውነትን አንጥሮ ለማውጣት ደግሞ (የስሜ ስሜን ጨምሮ) ማናቸውንም ማስረጃ መቀበልና መመርመርን ግድ ያደርገዋል። ምክንያቱም ውስብስብ በሆኑ የማስረጃ ደንቦች መታጠር ዕውነትን እንጥሮ ለማውጣት እንደእንቅፋት ሊቆጠር ይችላል።¹⁰⁶

ሦስተኛው ነጥብ ተቋማዊ ሁኔታን የሚመለከት ነው። በ'ሲቪል ሎው' ፍ/ቤቱ በማስረጃ ጉዳይ ኃላፊነት ያለበት በመሆኑ፣ በክስ መስማት ጊዜም ሆነ ከዚያ በፊት ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች ምን እንደሚጠየቅ የሚያውቁ ከሆነ፣ ማናቸውም ቢሆን ሌላውን ወገን ለማስደንገጥ ዕድል የለውም። ለማሸነፍ በማሰብም የተገኘውን ጥበብ ለመጠቀምም የሚያነሳሳ ነገር የለም። ምስክሮችም ላንደኛው ተከራካሪ የመወገን ዕድላቸው አነስተኛ ነው። ስለሆነም ላንዱ ወገን የሚያዳላ ምስክር የመሆን ዕድሉ በአጅጉ የሚቀንስ በመሆኑ የስሜ ስሜም ቢሆን ሊቀርብ ይችላል። በተጨማሪም ከተከራካሪዎቹ ይልቅ ፍ/ቤቱ ምስክሮችን የመምረጥ ኃላፊነት አለበት።¹⁰⁷

በሌላ በኩል ከተከራካሪዎቹ ይልቅ ፍ/ቤቱ ክርክሩ ከመሰማቱ በፊት ማስረጃ የመሰብሰብ ኃላፊነት አለበት። በኮሙን ሎው' ግን ማስረጃ የመሰብሰብ ኃላፊነት የሚወድቀው በተከራካሪ ወገኖች ትክክል ላይ ነው። ይህም ጥያቄ ውስጥ የሚገባ ምስክር የማምጣት በርን ይከፍታል። የስሜ ስሜ ማስረጃ ሲቀርብ የኩነት ዳኞቹ በክስ ሂደት ዋናውን ተናጋሪ ፈልጎ የማግኘት ዕድል አላቸው። የዋናው ተናጋሪ ቃል ከስሜ ስሜ ምስክሩ ከተለየም ሁለቱንም ፍ/ቤት አስቀርቦ መመርመርና ተግማኒነታቸውን መመዘን ይቻላል። ዋናው ተናጋሪ በማይገኝበት ጊዜ ከፍ/ቤት ውጭ የተሰጠውን መግለጫ ትክክለኛነት በሚመለከት ፍ/ቤቱ ጉዳዩን በሚሰማበት ጊዜ መረጃ ለማሰባሰብ ዕድል አለው።¹⁰⁸ በመሆኑም በክስ ወቅትም ሆነ ከዚያ በፊት በተከራካሪ ወገኖች የሚሰበሰብ ማስረጃን ማስወገድ ዳኛውን ማናቸውንም አግባብነት ያላቸውን ማስረጃዎች

¹⁰⁴ Blumenthal, *supra* note 99, p. 190.
¹⁰⁵ *Ibid*, pp. 110-11.
¹⁰⁶ *Ibid*, p. 112.
¹⁰⁷ *Ibid*, p. 113.
¹⁰⁸ Damaska in Blumenthal, *supra* note 99, p. 114.

ለመመርመር፣ ለመመዘንና እያንዳንዱን ማስረጃ እርስ በርሷ ለማገናዘብ ያስቸግረዋል። እናም የስሚ ስሚ ምንም ጠቀሜታ አይኖረውም።¹⁰⁹

በርግጥ ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤቶች በሁለቱም የሕግ ሥርዓቶች አሉ። በ'ሲቪል ሎው' ግን ይግባኝ ሰሚ ፍ/ቤት የሥር ፍ/ቤቶች የሚሰጧቸውን ውሳኔዎች ትክክለኛነት የማረጋገጥ ኃላፊነት አለበት። ለውሳኔው መሠረት የሆነውን ማስረጃ ይመረምራል፤ የኩነትና የሕግ ጉዳይን ይመለከታል፤ አስፈላጊም ከሆነ (ከኮሙን ሎው' በተለየ ሁኔታ) የስሚ ስሚ ማስረጃን ተቀብሎ ይመረምራል። 'ሲቪል ሎው' ፍ/ቤት ለውሳኔው መሠረት የሆነውን ምክንያት ማስቀመጥ አለበት። በመሆኑም በሕጉና በፍሬ ነገር ጉዳይ ላይ ምክንያቱን ዘርዘር አድርጎ መግለፅ ይጠበቅበታል፤ ለምን የስሚ ስሚ ማስረጃ ላይ ተመሥርቶ ውሳኔ እንደሰጠም ምክንያቱን ማሳየት አለበት። በጥቅሉ እነዚህ ከላይ የተመለከትነው እውነትን አንጥሮ የማውጣት አስተሳሰብ፣ ተቋማዊ ሁኔታና በዳኞች ላይ እገዛዊ ቁጥጥር ማድረግን አጠቃሎ ይይዛል። እነዚህ ተቋማዊና ንድፈሀሳባዊ ጉዳዮች የስሚ ስሚን በሚመለከት ላላ ያለ ደንብ እንዲኖር ወሳኝ ነገሮች ከመሆናቸውም በላይ በ'ሲቪል ሎው' የማስረጃ ቅቡልነት ከኮሙን ሎው' የተለየ እንዲሆን አድርገዋል።¹¹⁰

6. የስሚ ስሚ ማስረጃ በኢትዮጵያ

6.1. የማስረጃ አሰባሰብና የስሚ ስሚ ሚና በኢትዮጵያ

የኢትዮጵያ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ ከተመሠረተባቸው መርሆዎችና ስትራቴጂዎች አንዱ ንጹሀንን ከአጥፊዎች በአግባቡ መለየት ነው።¹¹¹ ይህ ሊደረግ የሚችለው ደግሞ በማስረጃ አማካኝነት ሲሆን በማስረጃ አሰባሰብና አያያዝ ረገድ የፌዴራልና የክልል የፍትሕ አካላትን አቅም መገንባት እንደሚያስፈልገው ፖሊሲው ይገልጻል። የግንባር ቀደምትነት ኃላፊነቱም በፍትሕ ሚ/ር ትክኛ ላይ ወድቋል።¹¹²

የፍትሕ አካላት ማለትም ፍ/ቤት፣ ዐቃቤ ሕግና መርማሪ ፖሊስ በማስረጃ አሰባሰብ ሂደት እንደሚሳተፉ ፖሊሲው ያመለክታል። በኢትዮጵያ የማስረጃ አሰባሰብ ሥርዓት ውስጥ ፍ/ቤት ሚና ያለው ሲሆን፣ በወ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 143 እንደተደነገገው “ትክክለኛ ፍርድ ለመስጠት [ተጨማሪ ማስረጃ] አስፈላጊ ከመሰለው ፍርድ ቤቱ ፍርድ ከመስጠቱ በፊት በማንኛውም ጊዜ ማንኛውንም ምስክር መጥራት ይችላል።”¹¹³ ይህም የ'ሲቪል ሎው'ን የማስረጃ አሰባሰብ

¹⁰⁹ Blumenthal, *supra* note 99, p. 113.

¹¹⁰ *Ibid*, p. 115

¹¹¹ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ የካቲት 25/2003 ዓ.ም. ቁጥር 1.4.ረን ይመልከቱ።

¹¹² ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 2.6ን ይመልከቱ።

¹¹³ የድንጋጌው ርዕስ “ተጨማሪ ምስክሮች” ስለሚል ፍ/ቤት ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቅርብ ለማዘዝ የሚያስችለው ድንጋጌ ነው በማለት መተርጎም ይቻላል። የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 143ን ይመልከቱ። የቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍ/ቤትም ተመሳሳይ ሥልጣን አለው። የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 87ን ይመልከቱ። በፍትሕብሔር ጉዳይም ተመሳሳይ ድንጋጌ ያለ ሲሆን ፍ/ቤቱ ተጨማሪ ምስክርና የሠነድ ማስረጃ እንዲቀርብ የማዘዝ ሥልጣን አለው። ይህን የሚመለከተው የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 264 እንደሚከተለው ይነበባል።

- 1) “በማናቸውም ጊዜ ቢሆን ነገሩን ሚያውቅ ወይም ለክርክሩ ጠቃሚ የሆነ ጽሑፍ በእጁ የሚገኝ ሰው ፍርድ ቤት በሚገኝበት ጊዜ ቀርቦ የምስክርነት ቃሉን እንዲሰጥ ወይም በእጁ የሚገኘውን ጽሑፍ እንዲያቀርብ ፍርድ ቤቱ ለማዘዝ ይችላል።
- 2) እንዲሁም ተከራካሪዎቹ ወገኖች ካቀረቡዋቸው ምስክሮችና ክራሳቸው በቀር ሌሎች ምስክሮች መስማት ጠቃሚ መሆኑን ፍርድ ቤቱ ከገመተው፣ በሚወሰነው ቀን ቀጠሮ ተጠርተው

ሥርዓት የተከተለ ነው ማለት ይቻላል። ፍርድ ቤት ማስረጃ መሰብሰብ ያለበት በሕግ መሠረት መሆን እንዳለበትና በሕገወጥ መንገድ የተሰበሰበ ማስረጃ ቅቡልነት እንደማይኖረው አግባብነት ባላቸው ሕጎች እንዲደነገግ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው ያስቀምጣል።¹¹⁴

ሌላው የ'ሲቪል ሎው' የማስረጃ ሥርዓት ልዩ ባሕርይ በሕዝብ ፊት ማስቻል (ግልጽ ችሎት) መሆኑን ቀደም ሲል ተመልክተናል። የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ መንግሥት ሕገመንግሥት ይህንን መርህ አካቶ እናገኛለን። በመሆኑም በወንጀል "የተከሰሱ ሰዎች ክስ ከቀረበባቸው በኋላ ተገቢ በሆነ አጭር ጊዜ ውስጥ በመደበኛ ፍርድ ቤት ለሕዝብ ግልጽ በሆነ ችሎት የመሰማት መብት አላቸው።..."¹¹⁵ (አጽንኦት የተጨመረ)። ይህም ከላይ ስለ 'ሲቪል ሎው' የማስረጃ ሁኔታ እንደተመለከትነው ፍትሕን ለሕዝብ እይታ ግልጽ በማድረግ ፍትሕ ሲሰጥ ሕዝቡ እንዲታደምና እንዲታዘብ ዕድል ይሰጣል። ሆኖም ግን ይህ መብት ፍፁማዊ አይደለም፤ ገደብ አለው። በሕገመንግሥቱ እንደተቀመጠው፣ "...የተከራካሪዎቹን የግል ሕይወት፣ የሕዝብን የሞራል ሁኔታና የሀገሪቱን ደህንነት ለመጠበቅ ሲባል ብቻ ክርክሩ በዝግ ችሎት ሊሰማ ይችላል።"¹¹⁶ የሕገመንግሥቱ ድንጋጌ በግልጽ እንዳስቀመጠው በግልጽ ችሎት የመሰማት መብት ሊገደብ የሚችለው ሦስት ጥቅሞችን ለመጠበቅ ሲባል ነው። እነርሱም፣ የተከራካሪነት የግል ሕይወት፣ የኢትዮጵያን ደህንነት እና የሕዝብን ሞራል ለመጠበቅ የሚደረጉ ገደቦች ናቸው። ከዚህ ውጭ በመብቱ ላይ ገደብ ሊደረግ አይቻልም። ይህም ገደብ ከተመለከትነው የ'ሲቪል ሎው' ገደብ ብዙም የተለየ አይደለም።

ተከላሾች "ክርክሩ በሚታይበት ፍርድ ቤት በተሰጣቸው ትእዛዝ ወይም ፍርድ ላይ ሥልጣን ላለው ፍርድ ቤት ይግባኝ የማቅረብ መብት አላቸው።"¹¹⁷ ውሳኔ የሚሰጠው ፍ/ቤትም ማስረጃውን የተቀበለበትንና ያልተቀበለበትን ምክንያት፣ እንዲሁም ለውሳኔው መሠረት ያደረገውን ሕግ በመጥቀስ ምክንያውን (reasoning) ማስቀመጥ አለበት።¹¹⁸ ይህ የሚያሳየው የይግባኝ መብት እውነትን አንጥሮ የማውጣት ዓላማ ያለው መሆኑን ነው። ከዚህ ሌላ የፍትሕብሔርና የወንጀል ሥነሥርዓት ሕግጋትም እውነትን አንጥሮ ለማውጣቱ ዓላማ ተመሳሳይ ትኩረት ሰጥተዋል። ለምሳሌ፣ የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 143 ፍርድ ቤት ተጨማሪ ማስረጃ እንዲቀርብ ትእዛዝ የሚሰጠው ትክክለኛ ፍርድ ለመስጠት መሆኑ ተደንግጓል። ከላይ የተመለከትናቸው ሦስት ነጥቦች ማለትም የፍርድ ቤት ማስረጃ የማሰባሰብ ሥልጣን፣ ክርክር በሕዝብ ፊት በግልጽ ችሎት እንዲታይ ማድረግ፣ እና እውነትን አንጥሮ የማውጣት ሁኔታ ባንድ ላይ ሲታዩ የኢትዮጵያ የማስረጃ ሕግ ከ'ሲቪል ሎው' ጋር እንደሚመሳሰል እንገነዘባለን።

ክፍርድ ቤት ውጭ የተሰጡ ማስረጃዎች በማስረጃነት ሊቀርቡ የሚችሉበት ሁኔታ አለ። ይኸውም "ምስክሩ የሞተ እንደሆነ ወይም የአእምሮ ጉድለት ያገኘው እንደሆነ፣ ማግኘት ያልተቻለ እንደሆነ፣ በህመም ምክንያት ወይም በኢትዮጵያ ውስጥ ባለመኖሩ ፍ/ቤት መቅረብ ያልቻለ እንደሆነ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍ/ቤት የሰጠው ቃል ተነቦ በማስረጃነት ለከፍተኛው ፍ/ቤት ይቀርባል።"¹¹⁹ ይህ ድንጋጌ ከፍ/ቤት ውጭ የተሰጡ ማስረጃዎች ክርክሩ በሚሰማበት

የምስክርነት ቃላቸውን እንዲሰጡ ወይም በእጃቸው የሚገኘውን ጽሑፍ እንዲያቀርቡ የመጥሪያ ትእዛዝ ለመስጠት ይችላል።"

¹¹⁴ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ የካቲት 25/2003 ዓ.ም. ቁጥር 3.16.1ን ይመልከቱ።

¹¹⁵ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 20 (1)።

¹¹⁶ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 20 (1) ሁለተኛውን ዐረፍተ ነገር ይመልከቱ።

¹¹⁷ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ- መንግሥት አንቀጽ 20 (6)

¹¹⁸ የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 149 (1)ን ይመልከቱ። በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 182 (1) መሠረትም ጭብጡ እንዴት እንደተወሰነና ተወሰነበት ምክንያት መጻፍ አለበት።

¹¹⁹ የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/144። በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍ/ቤት የሚቀርቡ ጉዳዮች በከባድ የግፍ አገዳደል ወይም በከባድ የወንጀልነት ሥራን ብቻ የሚመለከቱ በመሆናቸው የድንጋጌው ገቢራዊነት በእጅጉ ውስን ነው። የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 80ን ይመልከቱ። (አሁን ግን ለቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍ/ቤት ሚቀርቡ

ጊዜ ፍ/ቤት ሊቀርቡ የሚችሉበትን ሁኔታዎች የሚገልፅ በመሆኑ በኮሙን ሎው ከሚሠራበት የስሜ ስሜ መርህ ማለትም የምስክሩ ያለመገኘት መርህ ጋር ይመሳሰላል የሚል ግምት ይሰጣል። በሌላ አነጋገር ይህ ድንጋጌ የስሜ ስሜ መርህ ገቢራዊ ሊደረግ የሚችልባቸውን ሁኔታዎች ያስቀመጠ ሊመስል ይችላል።

ሆኖም ግን መሠረታዊ ልዩነት መኖሩ መዘንጋት የለበትም፤ በኢትዮጵያ ምስክሩ ያልተገኘ እንደሆነ ማስረጃ ሊቀርብ የሚችለው ለቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍ/ቤት የሰጠው የምስክርነት ቃል በመሆኑ ለቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍ/ቤት በማይቀርቡ ጉዳዮች ላይ ተፈጻሚነት የለውም። ስለዚህ በኮሙን ሎው ከሚሠራበት መርህ የተለየ ነው፤ ይልቁንም የሚመሳሰለው በሲቪል ሎው ፍ/ቤት በማስረጃ አሰባሰብ ሂደት ውስጥ ተሳታፊ ከሚሆንበት ሁኔታ ጋር ነው። በወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 88 እንደተደነገገው ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍ/ቤት ማስረጃውን በወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 147 ድንጋጌ መሠረት መመዘገብ ያለበት ሲሆን የኋለኛው ድንጋጌ የምስክርነት ማስረጃ መስቀለኛ ጥያቄ ቀርቦበት እንዲመዘገብ ያዛል።

6.2. ማስረጃን የመጋፈጥ መብት በኢትዮጵያ

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 20(4) እንደተደነገገው የተከሰሱ ሰዎች “የቀረበባቸውን ማናቸውንም ማስረጃ የመመልከት፣ የቀረቡባቸውን ምስክሮች የመጠየቅ... መብት አላቸው።” ይህ ድንጋጌ ማስረጃን የመጋፈጥ መብትን ያካተተ ነው። ድንጋጌው ማናቸውንም ማስረጃ የመመልከትን የተከሰሱ መብት ያረጋግጣል። ተከራካሪ ወገን የቀረቡበትን ምስክሮች ሊጠይቅ የሚችለው በመስቀለኛ ጥያቄ ነው። መስቀለኛ ጥያቄ “በዋናው ጥያቄ በተሰጠው መልስ ውስጥ ያለውን የስህተት ቃል፣ የሚያጠራጥር ቃል ወይም እውነት ያልሆነውን ቃል ለፍርድ ቤቱ ለመግለጽና ለማስተባበል የሚደረግ ጥያቄ ነው።”¹²⁰ የስሜ ስሜ ማስረጃ ከቀረበ ምስክሮችን የመመርመርና ማስረጃውን የመመልከትን መብት ገቢራዊ ለማድረግ ያስቸግራል። በመሆኑም ሕገ-መንግሥቱ የስሜ ስሜ ማስረጃን ይከለክላል ለማለት ይቻላል።

በተጨማሪም የወንጀል ክርክርና የክስ መሰማት ሂደት ቀልጣፋ፣ ውጤታማና ፍትሐዊ እንዲሆን ማስረጃን የመግለጽ ወይም የማስታወቅ ግዴታ እንዲኖር የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው ይገልጻል። በዚህም መሠረት ዐቃቤ ሕግ የክስ መሰማት ሂደት ከመጀመሩ በፊት ለተከሰሱ የክስ መከላከያ ሊሆን የሚችለውን ጨምሮ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ክስን ለማስረዳት የተሰበሰበውን ማናቸውንም ማስረጃ ለተከሰሱ የመግለጽ ግዴታ እንዳለበት ተገልጧል። በወንጀል ፍትሕ መንግሥት ለተከሰሱ ጭምር የሚጠቅመውን ማስረጃ የሚሰብሰብ መሆኑ የሲቪል ሎው መሠረታዊ ባሕርይ ሲሆን ይህም እውነትን አንጥሮ ለማውጣት ይረዳል።

ከዚህም ሌላ በዐቃቤ ሕግ የሚገለጸው ማስረጃ ተከሰሱ የቀረበበትን ማስረጃ የመመልከትና የቀረበበትን ምስክር የመጠየቅ መብቱን ለማረጋገጥ ማስቻል እንዳለበት በፖሊሲው ላይ በግልጽ ተቀምጧል።¹²¹ ይህም ማስረጃን የመጋፈጥ መብትን እንደሚመለከት ግልጽ ነው። መስቀለኛ ጥያቄ የማቅረብ መብትን በማስጠበቅ ማስረጃን የመጋፈጥ መብትን ለመተግበር ደግሞ የስሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት ሊኖረው አይገባም። የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው ማስረጃን የመጋፈጥ መብት ሊገደብ የሚችልባቸውን ሁኔታዎች ሲዘረዝር፣ ማስረጃን መግለፁ ወንጀል ለመፈጸም የሚያስችል ከሆነ፣ የፍትሕ መጨንገፍን የሚያስከትል ከሆነ፣ ማስረጃው የሀገር መከላከያን፣ ፀጥታንና የሀገር ደህንነትን እንዲሁም ዓለማዊ ግንኙነቶችን የሚመለከት ከሆነ፣ ምስጢር

ጉዳዮች በርከት እንዲሉ ተደርጓል።የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ የካቲት 25/2003 ዓ.ም. ቁጥር 3.18ን ይመልከቱ።) ቀደም ሲል ሕገ ከተደነገገ ጊዜ ጀምሮ አንድም ጊዜ ለቀዳሚ ምርመራ የቀረበ ጉዳይ ስለአለመኖሩ ከሠላሣ ዓመት በላይ በፍትሕ ሚኒስቴር በሕግ ባለሙያነት የሠሩት አቶ ታዩ ንጋቱ በአንድ ወቅት ጸሐፊውን አጫውተውታል።

¹²⁰ የወ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ/ 137(3) ን ይመልከቱ።

¹²¹ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ፣ ዝኒካማሁ፣ ቁጥር 4.5.2

ከሆነ፣ የሀገሪቱን የኢኮኖሚ ወይም የፋይናንስ ጥቅሞች ለማስጠበቅ የተፈለገ ምስጢር ከሆነ ገደብ ሊደረግ እንደሚችል ይገልጻል። ይህ ዝርዝር በልዩ ሁኔታ የስሜ ስሜ ማስረጃን ቅቡል ለማድረግ ሌሎች ሀገሮች ካስቀመጡት የተለየ ነው። ገደቡ የስሜ ስሜ ማስረጃን ቅቡል ለማድረግ ሳይሆን ከነጭራሹ ለማግለል የተፈለገና ሌሎች ሀገራዊ እሴቶችን ለማስጠበቅ የተፈለገ ይመስላል።

በኩልማኒት አድራጊና እና ገብረ መድህን በኩረ መካከል የመኪና ሞተር ጥገናን በሚመለከት በተነሳ ክርክር¹²² ላይ ባለሙያዎች የምስክርነት ቃል እንዲሰጡ ተደርጓል። ባለሙያዎች አስተያየት የሰጡት የመኪናውን ሞተር የጠረበውን ወይም የፈታውንና የገጠመውን ሰው በመጠየቅ ካገኙትና ከሰሙት ተነስተው ነው። ይህን ማስረጃ በሚመለከት የጠቅላይ ፍርድ ቤት፡-

ሰዎቹ ተጠርተው መልስም ሆነ ማብራሪያ የሰጡት ከባለሙያዎቹ ለቀረበላቸው ጥያቄ ነው። ይህም የተደረገው ግራ ቀኙ በሌሎችና በሕግ በተፈቀደው መሠረት ጥያቄ ለማቅረብ በተሰጣቸው መብት ሳይጠቀሙ ብቻ ሳይሆን ምስክር ሆነው የቀረቡት ሰዎችም እውነት ለመናገር ማረጋገጫ ሳይሰጡ ነው።

በማለት ውድቅ አድርጎታል። ከዚህም እንደምንረዳው ማስረጃ በተከራካሪ ወገኖች ፊት ቀርቦ ሊመመረመርና በመስቀለኛ ጥያቄ አማካይነት ሊፈተሽ እንደሚገባ ነው።

በአንድ የግድያ ወንጀል¹²³ ላይ ዐቃቤ ሕግ ክሱን ለማስረዳት ካቀረባቸው ማስረጃዎች አንዱ ፖሊስ ጣቢያ የተሰጠ የምስክር ቃል ነው። ይህን ማስረጃ በሚመለከት የቀድሞው ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰጠው ውሳኔ ፍርድ ቤት «... ያልቀረበው ምስክር ፖሊስ ጣቢያ የሰጠው ቃል... መስቀለኛ ጥያቄ ሊቀርብበት ያልቻለ ወይም በቃለ መሐላ ሥር ሆኖ ፍርድ ቤት እንኳ ያልተሰጠ በመሆኑ በማስረጃነት መቅረቡ ትክክል አልበነረም፤...» የሚል ነው።

ከላይ ከቀረበው የክርክር ዘውግ ተቃራኒ በሆነ ሁኔታ ደግሞ የሕገ-መንግሥቱ ድንጋጌም ቢሆን የስሜ ስሜ ማስረጃን በማስረጃነት ላለመቀበል በግልጽ ያልከሰከሰ ስለሆነ የስሜ ስሜ ማስረጃ መቀበልን በመደገፍ ክርክር ለማቅረብ ይቻላል። የቀረበው ስሜ ስሜ እንኳ ቢሆን ማስረጃውን በመቀበል ተከራካሪ ወገኖች እንዲመረምሩት በማድረግ በህሊና ሚዛን ላይ በማስቀመጥ አሳማኝ ካልሆነና ሚዛን የማይደፋ ሆኖ ከተገኘ በሱ ላይ ተመሥርቶ ውሳኔ መስጠት አይቻልም። ስለሆነም ማስረጃውን የመመዘን ጉዳይ ለዳኞች የተተወ እንጂ የስሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት የተከሰከሰ አይደለም። ምክንያቱም ስለማስረጃ ቅቡልነት የተደነገገ የማስረጃ ደንብ ኢትዮጵያ የላትም የሚል ክርክር ሊቀርብ ይችላል። የሕገ-መንግሥቱ አንቀጽ 20(4)ም ቢሆን በወንጀል የተከሰሱ ሰዎችን መብት የሚመለከት በመሆኑ በፍትሐብሔር ጉዳይ ላይ ተፈጻሚነት የለውም። ስለዚህ የስሜ ስሜ ማስረጃ በፍትሐብሔር ጉዳይ ቅቡልነት አለው የሚል የክርክር ነጥብ ማንሳት ይቻላል።

በኮመን ሎው' የሕግ ሥርዓት ተከታይ በሆኑት ሀገሮች የስሜ ስሜ ማስረጃ በመርህ ደረጃ ቅቡልነት የሌለው በወንጀል ጉዳይ እንጂ በፍትሐብሔር ጉዳይ አይደለም። ለምሳሌ በእንግሊዝና በዌልስ በፍትሐብሔር ጉዳይ የስሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት አለው።¹²⁴ በመሆኑም የስሜ ስሜ ማስረጃ በወንጀል ጉዳይ እንጂ በፍትሐብሔር ጉዳይ ቅቡልነት ያለው ማስረጃ ነው።¹²⁵ የሚለውን ንጽጽር ማንሳት ይቻላል።

¹²² ኩልማኒት አድራጊና ህ. ገብረ መድህን በኩረ፣ የጠቅላይ ፍ/ቤት የፍ/ብ/ይ/መ/ቁጥር 201/77 የፍርድች መጽሐፍ፣
¹²³ ዐቃቤ ሕግ ህ. በዳዳ ወልዴ. የጠቅላይ ፍ/ቤት የ/ይ/መ/ቁጥር 734/79 ዝህ ከማሁ፣ ገጽ 250-52
¹²⁴ David Crystal (Editor), (1994), *The Cambridge Encyclopedia*, p.515
¹²⁵ *Ibid*, p 401

6.3. አካባቢያዊ፣ የባለሙያና የስሜ ስሜ ማስረጃ በኢትዮጵያ

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ጠቅላይ ፍርድ ቤት በአንድ ጉዳይ¹²⁶ ስለቀጥተኛና አካባቢያዊ እንዲሁም የባለሙያ ምስክርነት ትናታኔ ሰጥቷል። ጉዳዩ የተጀመረው በፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ነው፤ ንብረትነቱ የ1ኛና 2ኛ ተከላሾች የሆነ መኪና በ3ኛ ተከላሽ አማካኝነት ሲሸከረከር በፈጸመው ጥፋት ሠሌዳ ቁጥሩ አ.አ. 3-15306 በሆነ የአንበሳ አውቶቡስ ላይ ጉዳት በማድረሱ ካሳ እንዲከፈል ክስ በመቅረቡ ነው። 2ኛና 3ኛ ተከላሾችም አደጋው የደረሰው በ3ኛ ተከላሽ ጥፋት ላይሆን የከላሽን መኪና ሲያሸከረከር የነበረው ሾፌር በፈጸመው ጥፋት ስለሆነ ክሱ ወድቅ ተደርጎ ለኛ ካሳ እንዲከፈልን ይወሰንልን በማለት ጠይቀዋል። ፍ/ቤቱም ጉዳዩን በመመርመር ከላሽ ያቀረበው የፖሊስ ምርመራ መዝገብ በአደጋው ቦታ በተነሳው ፕላን መሠረት ጥፋቱ የ3ኛ ተከላሽ መሆኑን እንደሚያስረዳ፤ በሌላ በኩል ግን ተከላሾች ያሰማቸው ምስክሮች አደጋው የደረሰው የተከላሾች መኪና በቆመበት የከላሽ መኪና መጥቶ በመግጨቱ መሆኑን በቦታው ስለነበሩ በዓይናቸው ማየታቸውን መስክረዋል። በመቀጠልም የከላሽ ማስረጃ የሆነው የፖሊስ ምርመራ ሪፖርት ከአደጋው በኋላ ከነበረው ሁኔታ በመነሳት የተዘጋጀ በመሆኑና የተከላሾች ማስረጃ ግን በቦታው የነበሩ ሰዎች ቃል ስለሆነ ፍ/ቤቱ በተከላሾች ማስረጃ ላይ የበለጠ እምነት በመጣል አደጋው የደረሰው የከላሽን መኪና ሲያሸከረከር በነበረው ሾፌር ጥፋት ነው በማለት ለተከላሾች ካሳ እንዲከፈል ወሰነ። ከላሽ (አንበሳ አውቶቡስ) በውሳኔው ቅር በመሰኘት ለፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት ይግባኝ ቢያቀርብም ውሳኔውን አፅንቶታል።

በመጨረሻም የሰበር አቤቱታ ቀርቦ ጉዳዩ የተመረመረ ሲሆን ችሎቱ የማስረጃ ዓይነቶችን እንደሚከተለው መርምሯል፤

በማስረጃ ዓይነቶች ክፍፍል የአንድን ፍሬ ነገር መኖር ወይም አለመኖር ለማስረዳት ሊቀርቡ የሚችሉት ማስረጃዎች ቀጥተኛ ማስረጃ (direct evidence) ወይም የአካባቢ ማስረጃዎች (circumstantial evidence) ተብለው ሊመደቡ የሚችሉ ሲሆን ምስክሮች በስሜት ሕዋሳቸው አማካኝነት የተፈለገው ፍሬ ነገር መኖር ወይም አለመኖሩን እናውቃለን በማለት የሚሰጡት የምስክርነት ቃል ቀጥተኛ ማስረጃ ተብሎ ይወሰዳል። በሌላ በኩል ደግሞ የአካባቢ ማስረጃ የሌሎች [ኩነቶችን] መኖር አለመኖር በተዘዋዋሪ መንገድ ለማስረዳት የሚቀርብ ማስረጃ እንደሆነ በመስኩ ከዳበረው ሥነሕግ (jurisprudence) መገንዘብ ይቻላል።¹²⁷

አመልካች ክሱን ለማስረዳት ያቀረበው የባለሙያ ሪፖርት ማለትም የኤክስፐርት ማስረጃ መሆኑን ችሎቱ በመመርመር፤

አንድ ኤክስፐርት የሚሰጠው ቃል በፍ/ቤት እንዲረጋገጥ የተፈለገውን ጉዳይ በቀጥታ አይቻለው ወይም ጉዳዩ በቀጥታ ሊረጋገጥ የሚችልበት በማንኛውም የስሜት አካሎች አማካይነት ተረድቻለው በማለት ሳይሆን በሙያው ሊረጋገጡ የሚችሉትን [ኩነቶች] ተመራምሮ ውጤቱን ወይም ግኝቱን የሚገልጽ ስለሆነ የኤክስፐርት ማስረጃ በአካባቢ ማስረጃ ሥር ሊመደብ እንደሚችል ከዳበረው ሥነ-ሕግ መረዳት ይቻላል። የኤክስፐርት ማስረጃም ለፍ/ቤት በቀረበ ጊዜ ፍ/ቤቱ ይህን ማስረጃ ሳይጠረጥረው ባለበት ሁኔታ የሚቀበለው ሳይሆን እንደማንኛውም ማስረጃ የሚመዘን (ነው)፤

የሚል ትንታኔ ሰጥቷል። በመቀጠልም ከላሽ ያቀረበው የፖሊስ ምርመራ የኤክስፐርት ማስረጃ ቢሆንም ብቃቱ የሚወሰነው በባለሙያው የእውቀት አድማስ፣ ከሚታገዝበት መሣሪያና በመሳሰሉት በመሆኑ ሙሉ እምነት የሚጣልበት ማስረጃ (conclusive evidence) እንደሚሆንና በዓይን ምስክሮች የተነገረውን ኩነት የማስተባበል አቅም እንደሌለው፣ እንዲሁም

¹²⁶ አንበሳ የከተማ አውቶቡስ አገልግሎት ድርጅት v. እነ ወ/ሮ ዘነበወርቅ ከበደ፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት ውሳኔዎች፣ 2004 ዓ.ም፣ ቅጽ 12፣ ገጽ 388
¹²⁷ ዝኪከማሁ ገጽ 389

የኤክስፐርት ማስረጃ አካባቢያዊ ማስረጃ ስለሆነ ከቀጥተኛ ማስረጃ ጋር በተጻረረ ጊዜ የበለጠ ክብደት የሚሰጠው ለቀጥተኛ ማስረጃው መሆኑን በመግለጽ የፌ/መ/ደ/ፍ/ቤት በቀጥተኛ ማስረጃ ላይ ተመሥርቶ የሰጠው ውሳኔ ከማስረጃ አቀራረብ መሠረታዊ መርህ አኳያ የሕግ ስህተት የተፈጸመበት አይደለም በማለት ወስኗል።¹²⁸ ይህ ውሳኔ ከላይ የተመለከናቸውን ቀጥተኛ ማስረጃ፣ አካባቢያዊ ማስረጃና የባለሙያ ማስረጃ የሚመለከት ነው።

6.4. በሰሚ ስሚ ማስረጃ ላይ በኢትዮጵያ ያሉ ሕጎች¹²⁹

«የሰሚ ስሚ» የሚለው ቃል « ሰማዒ » ከሚለው የግዕዝ ቃል የተገኘ ሲሆን «ሰማዒ» ማለት ደግሞ የሚሰማ ፣ የሚቀበል፣ «ሰሚ መስካሪ...¹³⁰ ማለት ነው። የሰሚ ስሚ ማስረጃ ስንልም ቀደም ሲል የተመለከትነውን ትርጓሜ የሚይዝ ነው።

በኢትዮጵያ የፍትህ ስርዓት ወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ሥነ-ሥርዓት ሕጎች መሠረት ማናቸውም ምስክር በቀጥታና ቀጥተኛ ባልሆነ መንገድ ስለሚያውቀው ኩነት ወይም ድርጊት መመስከር ይችላል።¹³¹ እዚህ ላይ «ቀጥተኛ ባልሆነ መንገድ» የሚለው ሀረግ የሰሚ ስሚ ማስረጃን ያካትታል ወይ? የሚለውን ጥያቄ ማንሳቱ አግባብነት አለው። ለዚህ ጥያቄ የሕግ ባለሙያዎች የሚሰጡትን ምላሽ በሁለት¹³² መመደብ ይቻላል። ሀረጉ የሰሚ ስሚ ማስረጃን አያካትትም የሚሉት ወገኖች «ቀጥታ ባልሆነ መንገድ የሚያውቀውን» የሚለው ሀረግ ምስክር ፍርድ ቤት በመገኘት ስለአንድ ነገር አስተያየት እንዲሰጥ የሚደረገውን ሁኔታ የሚያመለክት እንደሆነ ያብራራሉ። በእነዚህ ባለሙያዎች አመለካከት መሠረት የምስክር ተግባር ስለኩነቱ መኖር አለመኖር መመስከር ሳይሆን በተሰጠው ኩነት ላይ አስተያየቱን መሠንዘር ነው። በመሆኑም ምስክር የሚመሰክረው እርሱ ስለተመለከተው፣ በቀጥታ ዕውቀት ስላገኘበት ጉዳይ ሳይሆን ከሌሎች ቀጥታ ባልሆነ መንገድ ስላገኘው ዕውቀት ነው። ይህ ሁኔታ የባለሙያ ምስክርን ብቻ የሚመለከት መሆኑን መጠን አለበት።

ከላይ በተመለከትነው አንድ የመኪና ሞተር ጥገናን በሚመለከት በተነሳ ክርክር¹³³ ባለሙያዎች የምስክርነት ቃል እንዲሰጡ ተደርጓል። ባለሙያዎች አስተያየት የሰጡት የመኪናውን ሞተር የጠረበውን ወይም የፈታውንና የገጠመውን ሰው በመጠየቅ ካገኙትና ከሰሙት ተነስተው ነው። ይህን ማስረጃ በሚመለከት የጠቅላይ ፍርድ ቤቱ የባለሙያዎቹ አስተያየት የሚነቀፍ መሆኑን ሲተች፡-

... (ባለሙያዎቹ) የሰሚቸውን ሰዎች ቃል መሠረት አድርገው የሰጡት አስተያየት ትክክለኛ የሚሆነው የምስክርነት ቃል ትክክለኛ የሆነ እንደሆነ ነው። በዚህም የተነሳ አዋቂዎቹ የሰጡት አስተያየት ባዩትና በሚያውቁት ላይ የተመሰረተ ሳይሆን በሰሙትና ትክክለኛነቱ ባልተረጋገጠ የሦስተኛ ወገኖች ቃል ላይ ነው። ይህም አስተያየቱን የልዩ አዋቂ የሙያ ውጤት ሳይሆን ወደ ይመስላል ያዘነበለ የሰሚ ስሚ (hearsay) ማስረጃ ውጤት ያደርገዋል።

¹²⁸ ዝረ ከማሁ ገጽ 390። የሰበር ችሎቱ ለውሳኔው መሠረት ያደረገው የተደነገገ ሕግን ሳይሆን መሠረታዊ የማስረጃ ሕግ መርህን መሆኑን ልብ ይላል።
¹²⁹ በተለያዩ ጊዜያት የተለያዩ በኩሙን ሎው የማስረጃ መርህ ላይ የተመሠረቱ የተለያዩ ረቂቅ ሕጎች ተዘጋጅተው የነበሩ ሲሆን መንግሥት ያለውን የማስረጃ ሁኔታ መከተሉን በመምረጥ ይመስላል ረቂቆቹ እንዳይጸድቁ አድርጓል።
¹³⁰ ኪዳነወልድ ክፍሌ፣ 1948 መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ መዘገበ ቃላት ሐዲስ ገጽ 871
¹³¹ የፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 263/1/አና የወ/መ/ሕ/ሥ/ሥ/ቁጥር 137
¹³² Menlik, *supra* note 81, p. 17
¹³³ ኩልማኒት አድራጊኖ ህ. ገብረ መድህን በኩረ፣ የጠቅላይ ፍ/ቤት የፍ/ብ/ደ/መ/ቁጥር 201/77፣ የፍርዶች መጽሐፍ፣ (1986 ዓ.ም.)

በማለት ማስረጃውን ውድቅ አድርጎታል። ከዚህ ውሳኔ የምንገነዘበው ቁም ነገር የስሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነት የሌለው መሆኑን ነው።

ስለጉዳዩ በቀጥታ ያልተገኘ ዕውቀት የስሚ ስሚ ማስረጃን አይጨምርም የሚል ክርክር ያለ ሲሆን ክፍርድ ቤቶቻችንም ከፊሎቶ ይህን አስተሳሰብ እንደሚቀበሉት ከውሳኔዎቻቸው መረዳት ይቻላል። ሌሎች ባለሙያዎች ግን ሕጋችን የስሚ ስሚ ማስረጃን ቅቡልነት አይከለክልም በማለት ይከራከራሉ። ዳኞች ይህንን ክርክር በመቀበል ውሳኔ ሲሰጡ ይስተዋላሉ። ለምሳሌ፣ በአንድ የግድያ ወንጀል¹³⁴ ላይ ምስክሮቹ ተከላሹ ያጠቃው መሆኑን ሟች ትናንት ነግሮናል በማለት የሰጡት የምስክርነት ማስረጃ ቅቡልነትን አግኝቷል። ከዚህም ሌላ ሟቹ በፖሊስ ጣቢያ የሰጠው ቃል እንዲሁ ተቀባይነትን አግኝቷል።

በሥነ-ሥርዓት ሕጎች የአማርኛ ቅጂዎች ውስጥ በግልፅ እንደተቀመጠው በቀጥታ ያልተገኘ ዕውቀት ምስክሩ «ቀጥታ ባልሆነ መንገድ» የሚያውቀው ወይም ሊያውቀው የሚችለው ነው። ከዚህ እንደምንረዳው ይህ አባባል «ቀጥታ ያልሆነ እውቀት» ከሚለው የተለየ ሀሳብን ያዘለ ነው ለማለት ያስቸግራል። በአማርኛው ቅጂ የሀረጉ አቀማመጥ ሰፊ በመሆኑ የስሚ ስሚ ማስረጃን ያካትታል።¹³⁵ የረጅም ጊዜ የማስረጃ ሕግ የማስተማር ልምድ ያላቸው የሕግ ምሁር¹³⁶ እንደሚሉት ምንም እንኳን በፍርድ ቤቶች ዘንድ የስሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነትን የሚያጣበት ጊዜ ቢኖርም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 263(1) እና በወ/መ/ሕ/ሥ/ሥ/ ቁጥር 137(1) ሥር ተካትቶ ይገኛል። በመሆኑም በኢትዮጵያ የሥነ-ሥርዓት ሕጎች መሠረት የስሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነት አለው ማለት ይቻላል፤ ይህም ከ«ኮሙን ሎው» የሕግ ሥርዓት ያፈነገጠ «ክሲቪል ሎው» የህግ ሥርዓት መርህ ጋር የተጣጣመ ነው።

በኢትዮጵያ በሥራ ላይ ባለው በፀረ ሽብርተኝነት አዋጅ ቁጥር 652/2001 እንደተደነገገው የስሚ ስሚ ወይም በተዘዋዋሪ የተገኙ ማስረጃዎች ቅቡልነት ያላቸው ማስረጃዎች ናቸው።¹³⁷ ይህ አዋጅ በግልጽ እንደደነገገው የስሚ ስሚ ማስረጃ ቅቡልነት ያለው ማስረጃ ነው። ይህ ግን መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብትን ይቃረናል። መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ መብት ሕገመንግሥታዊ መብት ስለመሆኑ ቀደም ብለን ተመልክተናል።

የፌዴራሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ስሚ ችሎት የመረመረው አንድ የወንጀል ጉዳይ የስሚ ስሚ ማስረጃን የሚያካትት ነው። በጉዳዩ ተጠሪ የሆነው አስገዳዶ የመድፈር ወንጀል ፈጽሟል ተብሎ በኦሮሚያ ብ/ክ/መንግሥት በምዕራብ ወለጋ ዞን ከፍተኛ ፍ/ቤት ክስ የተመሠረተበት ሲሆን፣ ዐቃቤ ሕግ ጉዳዩን ለማስረዳት ተበዳይ ራስዋን፣ እና ስለጉዳዩ የሰሙ ሌሎች ምስክሮችን ፍ/ቤት አቅርቦ አሰምቷል። ሆኖም ግን የከፍተኛው ፍ/ቤት ዐቃቤ ሕግ እንደ ክሱ አላስረዳም በማለት ብይን ሰጥቷል። በዚህ ብይን ላይ ይግባኝና የሰበር አቤቱታ የቀረበላቸው የኦሮሚያ ብ/ክ/መ/ጠ/ፍ/ቤት እና የሰበር ችሎት ብይኑ ጉድለት የለበትም በማለት አጽንተውታል። ከዚያም ለፌዴራሉ ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ስሚ ችሎት አቤቱታ ቀርቦ የሰበር ችሎቱ ጉዳዩን መርምሮ ውሳኔ ሰጥቶበታል።

የሰበር ችሎቱ ጉዳዩን እንደመረመረው ዐቃቤ ሕግ ወንጀሉ ስለመፈጸሙ ለማስረዳት የቀረበውና ያሰማው ማስረጃ የግል ተበዳይን፣ አምስት ምስክሮችንና የሀኪም (የጽሁፍ) ማስረጃን ያካትታል። በዚህም መሠረት ተበዳይዋ በሰጠችው የምስክርነት ቃል ዐቃቤ ሕግ በክሱ በጠቀሰው ቀንና ሰዓት ተበዳይ ቡና ስታፈላ ከነበረችበት ክፍል ውሃ አቀብይኝ ብሎ ተጠሪው እንደጠየቃትና ውሃ ስትወስድለት ከራሱ ቤት በር ሥር ቆሞ እንደጠበቃት፣ ይዟት ወደ መኝታ

¹³⁴ ዐቃቤ ሕግ v. ምህረት ተሾመ የአዲስ አበባ ከፍተኛው ፍ/ቤት የወ/መ/ቁጥር 306/81 ያልታተመ
¹³⁵ Menlik, *supra* note 81, p. 17
¹³⁶ Daniel Haile, (1994), *Lecture Note on Law of Evidence*, Addis Ababa University, Faculty of Law.
¹³⁷ አዋጅ ቁጥር 652/2001 ዓ.ም የፀረ ሽብርተኝነት አዋጅ፤ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፤ አስራ አምስተኛ ዓመት ቁጥር 57፤ አዲስ አበባ ነሐሴ 22 ቀን 2001 ዓ.ም፤ አንቀጽ 23(2)

ክፍሉ በመውሰድ አስገድዶ እንደደፈራት፣ እርሷም በጊዜው ራሷን ስታ እንደነበር፣ ሰውነቷ እንደደማ፣ ከዚያም ጩኸት እያሰማች 3ኛና 4ኛ የዐቃቤ ሕግ ምስክሮችን መጥራቷን፣ ተጠሪም ቀስ አድርጎ በማስኬድ ወደ ቤቷ እንዳስገባት ስለመመስከሯ በከፍተኛው ፍ/ቤት መዝገብ ላይ ሠፍሯል።

2ኛዋ የዐቃቤ ሕግ ምስክር ተጠሪ የግል ተበዳይዋን ሲደፍር አለማየቷን በመግለጽ በክሱ በሰፈረው ቀንና ሰዓት የግል ተበዳይ ቡና ስታፈላላቸው ቆይታ ከአቦል በኋላ ያለውን አፍልታ ለማምጣት ወደ ኩሽና ቤት መውጣቷን፣ ከሠላሳ ደቂቃ በኋላ ተጠሪ ድንግልናየን ወሰደብኝ እያለች እየጮኸች መምጣቷን፣ ልብሷን ወደላይ አድርጋ ስታያትም ደም ማየቷን፣ የግል ተበዳይን ይዛ ወደ ተጠሪው ቤት ስትሄድ ተጠሪው እቤቱ ውስጥ ሆኖ ቆይቶ ሰው እየመጣ ነው ሲል ስለመስማቷ መመስከሯን መዝገቡ እንደሚያመለክት የሰበር ሰሜው ውሳኔ ያትታል። 3ኛ እና 4ኛ የዐቃቤ ሕግ ምስክሮችም በክሱ በተጠቀሰው ቀንና ሰዓት ገደማ በተጠሪው ቤት ተቀምጠው ሳለ የግል ተበዳይ የተጠሪን ቤት ማንኳኳትዋን፣ እነርሱም በሩን ከፍተው ሲወጡ ተጠሪ አስገድዶ ስለደፈረኝ ጠይቁልኝ ማለቷንና እነርሱም እናነጋግርልሻለን በማለት መልስ እንደሰጧት መዝገቡ ያመለክታል። 5ኛው ምስክር ፖሊስ ሲሆን የግል ተበዳይዋ በተባለው ቀን ማግስት መደፈሯን በመግለጽ ስለማመልከቷ፣ ተጠሪም እንዳመለከተች እንደጠየቀውና ወደፊትም ክሱ የሚደርስበትን ደረጃ ትነግረኛለህ እንዳለው መስክሯል። ከነዚህ ምስክሮች በተጨማሪ ከግምቤ ሆስፒታል የተሰጠ የሀኪም ማረጋገጫም በማስረጃነት ቀርቧል። የሰበር ችሎቱም ስለማስረጃዎቹ ሲተነትን፣

... ዐቃቤ ሕግ ያቀረባቸው የሰው እና የጽሁፍ ማስረጃዎች በዝርዝር ይዘታቸውም ሆነ በጊዜ እና ሰዓት አጠቃቀስ ረገድ እርስ በርሳቸው የሚደጋገፉ ናቸው። ሲጠቃለሉም በጊዜው ተፈጻሚ የተባለውን ድርጊት በሚገባ መፈጸሙን የሚያረጋግጡ ናቸው። አንድ ክስን የሚሰማ ፍ/ቤት በክሱ አከራካሪ የሆኑትን [ኩነቶች] እውነት መሆን አለመሆን ... ማረጋገጥ የሚቻለው በሚቀርብለት ማስረጃ ላይ ተመስርቶ ስለመሆኑ የሚያከራክር አይደለም። በእርግጥም የማስረጃውን ይዘት በመመርመር ክብደቱንና ቅብቱን የመመዘን ሥልጣኑም የፍ/ቤት ነው። ይሁንና ማስረጃውን በግልጽ ከመዝገቡ እና ይዘቱም ምን እንደሚመስል እያየ ግን ማስረጃ እንዳልቀረበ አድርጎ ማለፍ ይችል ዘንድ ሕግ አይፈቅድለትም። የአንድ አከራካሪ [ኩነት] እውነት ... የሚረጋገጠው በማስረጃ ነው የሚለውን መርህም መጣስ አይችልም። በያዘነው ጉዳይ እንደምናየው ዐቃቤ ሕግ ያሰማው ማስረጃ በሕጉ የተደነገገው ወንጀል ስለመፈጸሙ በግልጽ የሚያረጋግጥ ነው። የሥር ፍ/ቤቶች ግን ይህን የመሰለውን ማስረጃ እንዳላዩ አድርገው አልፈውታል። በእኛ ግንዛቤ እና እምነት ይህ ዓይነቱ አካሄድ ሕግን በግልጽ የጣሰ ብቻ ሳይሆን፣ ፍትሕንም በእጅጉ የሚጎዳ ነው። ከዚህ የተነሳም አቤቱታ የቀረበበት ውሳኔ መሠረታዊ የሕግ ስህተት የተፈጸመበት ነው ለማለት ችለናል።...

ብሏል። ይሁን እንጂ የትኛው ሕግ ላይ መሠረታዊ ስህተት እንደተፈጸመ የሰበር ችሎቱ አልገለጸም። ከመዝገቡ እንደምንረዳው በተለይ ከግል ተበዳይዋ ውጭ ያሉት ምስክሮች የሰሜ ስሜ ምስክሮች ናቸው። ከሰበር ችሎቱ ውሳኔ የምንገነዘበው የሰሜ ስሜ ማስረጃ¹³⁸ እውነትን የሚያረጋግጥ ሆኖ እስከተገኘ ድረስ ቅቡልነት ያለው ማስረጃ መሆኑን ነው። ከጉዳዩም እንደምንገነዘበው የግል ተበዳይም በፍ/ቤት ቀርባ መስክራለች። ይህ የማስረጃውን ተግባራዊነት ለማረጋገጥ ዕድል ይሰጣል።

የሰሜ ስሜ ማስረጃ ፍትሐ-ብሔር ጉዳይ ቅቡልነት ያለው ሲሆን በወንጀል ጉዳይም በወ/መ/ሕ/ሥ/ሥ/ቁጥር 137(1) መሠረት ተቀባይነት አለው። ሆኖም የበላይ ሕግ በሆነው ሕገመንግሥት አንቀፅ 20(4) መሠረት የሰሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት እንደሌለው መገንዘብ ይቻላል። ምክንያቱም የሰሜ ስሜ ማስረጃ የተከራካሪን ወገን መስቀለኛ ጥያቄ የመጠየቅ ዕድል

¹³⁸ የሰበር ችሎቱ የዚህ ዓይነቱ ማስረጃ ሲል የሰሜ ስሜ ማስረጃንም የሚያጠቃልል ነው። ለዝርዝር ጉዳዩን ገጽ 81 ላይ ይመልከቱ።

ስለሚያጠብቅ አሊያም ስለሚያሳጣ ማስረጃን የመጋፈጥ ሕገመንግሥታዊ መብትን ይቃረናል። ስለሆነም፡ በወንጀል ጉዳይ የተጠረጠረ ሰው ያለአግባብ እንዳይወሰንበት ሕገመንግሥታዊ መብቱን ለማስከበር የስሜ ስሜ ማስረጃን በወንጀል ጉዳይ አለመቀበሉ የተሻለ መሆኑን ፀሐፊው ያምንበታል።

ማጠቃለያ

የስሜ ስሜ ማስረጃ በጥቅም ለውጥ የሕግ ሥርዓት የተለያየ ትርጉም እንደሚሰጠው ተመልክተናል። ሰፊ ትርጓሜውን ስንመለከት፣ የስሜ ስሜ ማስረጃ ማለት ፍርድ ቤት ችሎት ያልቀረበ ሰው አስባለትም ሆነ ከቁጥጥሩ ውጭ በሆነ ሁኔታ በምርመራ ላይ ስላለው ኩነት እውነትነት ወይም ሀሰትነት የገለጸውን ሌላው ሰው ፍርድ ቤት በመቅረብ በቃል፣ በጽሑፍ፣ ወይም ቃል አልባ በሆነ ድርጊት የሚሰጠው ማረጋገጫ ነው። አንድ ምስክር ራሱ ስለሰማው፣ ስላሸተተው ወ.ዘ.ተ ጉዳይ ሊመሰክር ይችላል። የስሜ ስሜ ማስረጃ ግን ምስክር የሚመሰክረው ራሱ በቀጥታ ስለተመለከተው፣ ስለሰማው፣ ስላሸተተው ወ.ዘ.ተ ጉዳይ ሳይሆን ፍርድ ቤት ያልቀረበ ሌላ ሰው የነገረውን ነው። በዚህም የተነሳ የስሜ ስሜ ምስክርነት ብቃት በዋነኛነት የሚመሠረተው ፍርድ ቤት ባልቀረበው ሰው ብቃት ላይ ነው። የስሜ ስሜ ማስረጃ ከአካባቢዊ ማስረጃ የተለየ ሲሆን ከባለሙያ ማስረጃ ጋርም ፍፁም ተመሳሳይ ላይሆን ይችላል።

በኮሙን ሎው' የሕግ ሥርዓት የስሜ ስሜ ማስረጃን የሚመለከት ደንብ ያለ ሲሆን በመርህ ደረጃ የስሜ ስሜ ማስረጃ ቅቡልነት የሌለው ማስረጃ ነው። ምክንያቱም የስሜ ስሜ ማስረጃ ዋናው ተናጋሪ መግለጫውን የሚሰጠው ከፍ/ቤት ውጭ በመሆኑ ሲናገር በማየት እውነት ስለመናገሩ ማረጋገጥ ስለማይቻል፣ መግለጫው በመሃላ ያልተረጋገጠና መስቀለኛ ጥያቄ የማይቀርብበት በመሆኑና ምስክርን መመርመር ስለማይቻል እውነተኛነቱ አጠራጣሪ በመሆኑና የማይታመን በመሆኑ ነው። ሆኖም፣ በልዩ ደንብ መሠረት ማስረጃው ተግባራዊ ከሆነ፣ ቀጥተኛ ምስክርነት የሚሰጠው ሰው ፍ/ቤት ቀርቦ ለመመስከር የማይገኝ ከሆነ፣ እንዲሁም ማስረጃው ለጉዳዩ አግባብነት ካለው በማስረጃነት ቅቡልነት አለው። በ'ሲ.ቪ.ሲ ሎው' የሕግ ሥርዓት ግን የስሜ ስሜ ደንብ (Rules of Evidence) ስለሌለ የስሜ ስሜ ማስረጃ በመርህ ደረጃ ቅቡልነት አለው።

በኢትዮጵያ የስሜ ስሜ ማስረጃን በሚመለከት ሁለት የተለያዩ አቋሞች ያሉ ሲሆን፣ ይህ ችግር ከሕጎች የግልጽነትና የመስተጋብር ክፍተት ጋር የተያያዘ ነው። በኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ሕገመንግሥት አንቀጽ 20(4) መሠረት የወንጀል ተከላኾች የቀረቡባቸውን ማስረጃዎች የመጋፈጥና የመመርመር መብት ያላቸው ሲሆን፣ የወንጀል ፖሊሲውም በተከላኸ ላይ የሚቀርቡ ማስረጃዎች በሙሉ ለተከላኾ ቀርበው መመርመር እንዳለባቸው ይገልጻል። በዚህ መሠረት ሕጎቻችን ሊስተካከሉ ይገባል። በአሁኑ ጊዜ የወንጀል ሕጎች ለሰብአዊ መብት ጥበቃ እየሰጡ በመሆኑ በተቻለ መጠን የተከላኾችን ሕገመንግሥታዊ መብቶች ለማስጠበቅ ቅድሚያ ሊሰጥ ይገባል። ስለሆነም በመርህ ደረጃ የስሜ ስሜ ማስረጃ በወንጀል ጉዳይ ቅቡልነት እንዳይኖረው ተደርጎ፣ ተከላኸ የቀረበበትን ማስረጃ ለመመርመር ያለው መብት ሳይጣስ (ተናጋሪው የማይገኝ ሲሆን እንዲሁም ማስረጃው ተግባራዊ ሆኖ ሲገኝ) በልዩ ሁኔታ ብቻ (as an exception) የስሜ ስሜ ቅቡልነት እንዲኖረው መደንገግ አለበት። ይህም በአንድ በኩል የተከላኾች መብት እንዲጠበቅ፣ በሌላ በኩል ደግሞ በቀጥተኛ ማስረጃ እጦት ምክንያት አጥፊዎች ከተጠያቂነትና ከቅጣት እንዳይመልጡ ለማድረግ ያስችላል።